

T.C.
NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CAMİDE İBADET EDENLERDE DİNDARLIK, YAŞAM
DOYUMU VE KİMLİK YÖNELİMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Veysel YAZICI

Enstitü Anabilim Dalı: Psikoloji

Enstitü Bilim Dalı: Psikoloji

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selçuk ASLAN

ŞUBAT 2018

T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

CAMİDE İBADET EDENLERDE DİNDARLIK, YAŞAM
DOYUMU VE KİMLİK YÖNELİMLERİ

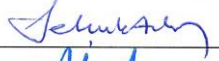

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Veysel YAZICI

Enstitü Anabilim Dalı: Psikoloji

Enstitü Bilim Dalı: Psikoloji

“Bu tez 27/02/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Selçuk Aslan	Başarılı	
Doç. Dr. Ali Arslan	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Sema Yılmaz	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Veysel YAZICI

28/02/2018

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden, önerilerde bulunan ve vakit gözetmeksizin gece gündüz yardımcı olan değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Selçuk ASLAN' a katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Tezimi okuyarak gerekli düzeltmeler konusunda beni yönlendiren değerli hocalarım Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM ve Doç. Dr. Ali ARSLAN'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Ayrıca çalışmamın yürütülmesi esnasında destek ve sabırlarını esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma candan teşekkürlerimi sunuyorum.

Veysel YAZICI

22/02/2018

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

TABLO LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: DINDARLIK KAVRAMI.....	5
1.1. Din Tanımı.....	5
1.2. Dinin Bireysel Yaşamdaki Fonksiyonu.....	7
1.3. Dindarlık Kavramı ve Kuramsal Yaklaşımlar.....	8
1.4. Dindarlığın Boyutları.....	9
1.4.1. İdeolojik Boyutu.....	9
1.4.2. Törenselle Boyutu.....	10
1.4.3. Deneyim Boyutu.....	10
1.4.4. Zihinsel Boyutu.....	10
1.4.5. Etki Boyutu.....	10
1.5. Günlük Yaşamda Dindarlık Tipleri.....	11
1.5.1. Dış Güdümlü Dindarlık.....	11
1.5.2. İç Güdümlü Dindarlık.....	11
BÖLÜM 2: YAŞAM DOYUMU KAVRAMI.....	12
2.1. Yaşam Doyumu Tanımı.....	12
2.2. Yaşam Doyumu Kuramları.....	13
2.2.1. Ereksel (Telik) Kuramlar.....	13
2.2.2. Bağ Kuramları.....	13
2.2.3. Etkinlik Kuramları.....	14

2.2.4. Tavandan-Tabana ve Tabandan-Tavana Kuramları.....	14
2.2.5. Yargı Kuramları.....	15
2.3. Yaşam Doyumunu Etkileyen Etmenler.....	15
BÖLÜM 3: KİMLİK KAVRAMI.....	19
3.1. Kimlik Tanımı.....	19
3.2. Kimlik Yönelimleri/Boyutları.....	20
3.2.1. Bireysel Kimlik.....	21
3.2.2. Toplumsal Kimlik.....	22
3.2.3. Kolektif Kimlik.....	22
3.3. Kimlik Oluşumu.....	23
3.4. Kimlik Yönelimleri İle Bazı Değişkenler Arasındaki İlişki.....	23
3.4.1. Yaş ve Kimlik.....	23
3.4.2. Cinsiyet ve Kimlik.....	24
3.4.3. Eğitim Düzeyi ve Kimlik.....	25
3.4.4. Sosyo-Ekonomik Düzey ve Kimlik.....	26
BÖLÜM 4: YÖNTEM.....	28
4.1. Araştırmanın Modeli.....	28
4.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	28
4.3. Veri Toplama Araçları.....	28
4.3.1. İslami Dindarlık Ölçeği.....	28
4.3.2. Yaşam Doyumu Ölçeği.....	29
4.3.3. Kimlik Ölçeği.....	29
4.4. Verilerin Analizi.....	30
4.5. Verilerin Toplanması.....	31

BÖLÜM 5: BULGULAR.....	32
SONUÇ VE TARTIŞMA	59
KAYNAKÇA.....	63

TABLO LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1. Kimlik Boyutları ve Özellikleri.....	21
Tablo 2. Sosyo-demografik bilgiler.....	32
Tablo 3. Anne ve Baba Eğitim durumu.....	33
Tablo 4. Kardeş sayısı, doğum sırası ve samimi arkadaş dağılımı.....	34
Tablo 5. Okul dışı dini eğitim, Türkçe meali okuma ve dini bilgi kaynakları.....	35
Tablo 6. Sosyal aktiviteler.....	36
Tablo 7. Oruç ile ilgili düşünceler.....	36
Tablo 8. Cami/Mescide gitme sıklığı.....	37
Tablo 9. Sosyo-demografik değişkenlerin betimsel istatistikleri.....	37
Tablo 10. Dindarlık, kimlik yönelimleri ve yaşam doyumu ölçeklerinin betimsel istatistikleri.....	38
Tablo 11. Korelasyon analizi sonuçları	39
Tablo 12. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile yaş grupları ilişki analizi.....	40
Tablo 13. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile medeni durum ilişki analizi.....	41
Tablo 14. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile eğitim durumu ilişki analizi.....	42
Tablo 15. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile anne eğitim durumu ilişki analizi.....	44
Tablo 16. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile baba eğitim durumu ilişki analizi.....	46

Tablo 17. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile aylık gelir ilişki analizi.....	47
Tablo 18. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile kardeş sayısı durumu ilişki analizi.....	48
Tablo 19. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile çalışma durumu ilişki analizi.....	49
Tablo 20. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile doğum sırası ilişki analizi.....	51
Tablo 21. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile samimi arkadaş ilişki analizi.....	52
Tablo 22. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile dini eğitim alma durumu ilişki analizi.....	53
Tablo 23. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile camiye gitme durumu ilişki analizi.....	54
Tablo 24. Değişkenlere ait betimsel istatistikler	55
Tablo 25. Model Analizi ve Katsayılar Tablosu (Dindarlık).....	56
Tablo 26. Model Analizi ve Katsayılar Tablosu (Yaşam Doyumu).....	58

Tezin Başlığı: Camide İbadet Edenlerde Dindarlık, Yaşam Doyumu ve Kimlik Yönelimleri.

Tezin Yazarı: Veysel YAZICI

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Selçuk ASLAN

Savunma Tarihi: 22.02.2018

Sayfa Sayısı: vii (n sayfa) + 68 (tez)

Anabilim Dalı: Psikoloji

Bilimdali: Psikoloji

Bu araştırmanın amacı ibadet amacıyla camiye giden bireylerin dindarlık düzeyleri ile yaşam doyumu düzeyleri ve kimlik yönelimleri (bireysel, toplumsal ve kolektif kimlik yönelimi) arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda değişkenler arası ilişkiler incelenecek, sosyo-demografik değişkenler temelinde oluşturulan gruplar arasında farklılık olup olmadığı araştırılacaktır.

Araştırmanın örneklemini, 2018 yılı Ocak ayında İstanbul ili Fatih, Eyüpsultan, Bayrampaşa, Bakırköy, Zeytinburnu ve Silivri İlçelerinde faaliyet gösteren camilere ibadet yapmaya gelen 122 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, Uysal (1995) tarafından geliştirilen “İslami Dindarlık leği”, Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen Türkçe’ye uyarlaması Dağlı ve Baysal (2016) tarafından yapılan “Yaşam Doyumu leği” ve Cheek ve Briggs (1982) tarafından geliştirilen Türkçe’ye uyarlaması Coşkun (2004) tarafından gerçekleştirilen “Kimlik leği” kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 21.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilere parametrik istatistiksel analizler uygulanmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre i güdümlü dindarlık ile kişisel kimlik, toplumsal kimlik ve yaşam doyumu düzeyi arasında pozitif ve anlamlı, dış güdümlü dindarlık ile toplumsal kimlik arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Kişisel kimlik ile yaşam doyumu arasında da olumlu ilişki bulunmuştur. Diğer bulgulara göre; dış güdümlü dindarlık düzeyi yaşa, eğitim düzeyine, anne ve baba eğitim düzeyine, kardeş sayısına, doğum sırasına bağlı olarak, i güdümlü dindarlık düzeyi ise eğitim düzeyi ve anne eğitim düzeyine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bireylerin dindarlık düzeyinin yordanmasında kimlik düzeyinin pozitif katkısı; oruç tutumunun ise negatif yönde katkısı vardır.

Araştırmadan elde edilen bulgular ilgili yazın çerçevesinde tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Dindarlık, Yaşam Doyumu, Kimlik, Kimlik Yönelimi.

Title of the Thesis: Religiosity, Life Satisfaction and Identity Orientations in the Worship of the Mosque.	
Author: Veysel YAZICI	Supervisor: Assist.Prof.Dr. Selçuk ASLAN
Date: 22.02.2018	Page No: vii (pre text) + 68 (main body)
Faculty: Psychology	Section: Psychology
<p>The aim of this research is to examine the relationships between the levels of religiosity and the level of life satisfaction and identity orientations (individual, social and collective identity orientation) of individuals who go to mosque for worship purposes. For this purpose, interrelationships between variables will be examined and it will be investigated whether there is any difference between groups based on socio-demographic variables. The sample of the research is composed of 122 people who have been working in the province of Fatih, Eyüpsultan, Bayrampaşa, Bakırköy, Zeytinburnu and Silivri provinces in Istanbul in January 2018. The personal information form prepared by the researcher as data collection tools was developed by Uysal (1995), "Religiosity Scale", developed by Diener and his friends. (1985), "Life Satisfaction Scale" and Cheek by Dağlı and Baysal (2016) The adaptation of Turkish developed by Briggs (1982) was conducted by Coşkun (2004) using the "Identity Scale". The data obtained in the study were analyzed using the SPSS 21.0 program. Parametric statistical analyzes were applied to the data. According to the findings of the research, there is a positive and meaningful relationship between internal guided religiosity and personal identity, social identity and life satisfaction level positively and meaningfully, between external guided religiosity and social identity. There is also a positive relationship between personal identity and life satisfaction. According to other findings; the level of external guided piety varies according to age, education level, education level of mother and father, number of siblings. Depending on the order of birth, and internal guided religiosity depends on education level and mother education level. Positive contribution of the level of identity to the predictions of the level of religiosity of individuals; while fasting is negative. Findings obtained from the research were discussed and suggested in the related literature.</p>	
Key Words: Religion, Religiosity, Life Satisfaction, Identity, Identity Orientation.	

GİRİŞ

Problem Durumu

İnsanoğlunun dünyaya geldiği ilk günden beri din olgusu, toplum içerisindeki varlığını aktif bir biçimde devam ettirmektedir. Din, Wundt ile birlikte kültürel psikoloji içerisinde ele alınmaya başlanmış, William James tarafından bireysel deneyimlerdeki önemi kapsamında incelenmiştir. Freud ise dini, insanın kurtulması gereken bir nevroz olarak belirtmiştir. Kuşkusuz psikanaliz, uzun bir dönem boyunca dini konu alan çalışmaları olumsuz biçimde etkilemiş, psikolojik araştırmalarda din ile depresyon, önyargı, obsesyon vb. olumsuz hisler arasındaki bağ araştırılmış, üstelik din bir zaman sonra çalışma dışı kalmıştır (Certel, 2011).

Hasta olan bireyleri iyileştirmekten çok, mutlu ve sağlıklı bireylerin yaşam standartlarının nasıl yükseltileceği üstünde duran pozitif psikoloji, dini bireyin yaşam tatminini ve mutluluğunu çoğaltan bir öge olarak görmektedir. Dini gelenekler ile araştırmalarını paralel olarak yapan pozitif psikoloji, bireyin sağlığı ve mutluluğu konusunda dini geleneklerin kuramsal temelleri ve uygulamaları ile ilgili araştırmalar yapmaktadır. Günümüzde Türk halkının büyük bir kısmı, Müslüman olduğunu bildirmekte ve İslam dininin yaşamlarında mühim bir yere sahip olduğunu beyan etmektedir (Gürses, 2010).

Din olgusu, insanın davranışlarını ve toplumsal yaşamdaki düzenlemeleri etkilemektedir. Etkinliği ve inançlı bireylerin düşünce, duygu, davranış ve tutumlarını biçimlendirmedeki fonksiyonu bakımından dini davranışların psikoloji bilim dalının çalışma konuları içerisinde yer alması önemli görülmektedir. Bu kapsamda davranışlarında dini inanışlarının daha belirleyici ve etkili olduğu düşünülen camide ibadet edenlerin kimlik yönelimleri ve yaşam doyumu düzeylerinin belirlenmesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İnsan hayatının bütününe çevreleyen yaşam doyumu, bireyin yaşamı ile ilgili gerçekte olanlarla beklentilerini kıyaslamasıyla deneyimlediği sonuçtur. Farklı bir deyiş ile yaşam doyumu, bireyin arzuladıkları ile elde ettiklerinin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Günümüze kadar yapılmış olan araştırmalarda dindar bireylerin dindar olmayanlara kıyasla yaşamlarından daha fazla doyum algıladıkları ortaya konulmuştur (Bilgin, 2007).

Kuşkusuz yaşam doyumu üzerinde etkili olan etmenlerden biri de bireyin kendini nasıl gördüğü ve nerede konumlandığını içeren kimlik kavramıdır. İnsanların kendilerini tanımlamalarında basit ya da karmaşık, sonradan kazanılmış veya doğuştan gelen kimlikler ön planda çıkabilmektedir. Kimlikler toplumların gelişmişlik seviyelerine, kültürlerine, ilgi alanlarına ve değer yargılarına göre değişebilmektedir. Kimlik, tanınma ve tanımayı sağlayan zorunlu bir araç konumundadır. Tanınma ve tanıma arzusu ise bireyden bireye değişebilmektedir. Toplumsal bir ortam olan camide ibadet edenleri güdüleyen etmenlerden birinin de dindar olarak kimliklenmek olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda dindarlık düzeyi ile kimlik yönelimleri ilişkisinin incelenmesi önemli görülmektedir. Dinin toplumsal bir olgu olarak toplumsal ve kolektif kimlikte etkili olduğu gösterilmiştir (Türkkan, 2011). Bu kapsamda araştırmanın problemi dindarlık, yaşam doyumu ve kimlik yönelimleri arasında bir ilişkinin olup olmadığı oluşturmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ibadet amacıyla camiye giden bireylerin dindarlık düzeyleri ile yaşam doyumu düzeyleri ve kimlik yönelimleri (bireysel, toplumsal ve kolektif kimlik yönelimi) arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda değişkenler arası ilişkiler incelenecek, sosyo-demografik değişkenler temelinde oluşturulan gruplar arasında farklılık olup olmadığı araştırılacaktır. Bu çerçevede yanıtı aranacak sorular aşağıda sıralanmıştır.

- Bağımlı değişkenler (yaşam doyumu, dindarlık ve kimlik yönelimleri) arasında bir ilişki var mıdır?
- Evli olanlar ile bekâr olanlar arasında bağımlı değişkenler (yaşam doyumu, dindarlık ve kimlik yönelimleri) bakımından anlamlı bir fark var mıdır?
- Memleketi temelinde oluşturulan gruplar arasında bağımlı değişkenler (yaşam doyumu, dindarlık ve kimlik yönelimleri) açısından farklılık var mıdır?
- Dini eğitim alanlar ile almayanlar arasında bağımlı değişkenler (yaşam doyumu, dindarlık ve kimlik yönelimleri) bakımından farklılık var mıdır?
- Çalışma durumuna göre oluşturulan gruplar arasında bağımlı değişkenler (yaşam doyumu, dindarlık ve kimlik yönelimleri) açısından farklılık var mıdır?
- Ele alınan değişkenler (yaş, eğitim düzeyi, anne ve baba eğitim düzeyi, kardeş sayısı, doğum sırası, samimi arkadaş sayısı, aylık gelir, oruç ibadetine yönelik tutum düzeyi, camiye gitme sıklığı, yaşam doyumu düzeyi ve kimlik yönelimleri düzeyi) dindarlık düzeyini yordamakta mıdır?
- Ele alınan değişkenler (yaş, eğitim düzeyi, anne ve baba eğitim düzeyi, kardeş sayısı, doğum sırası, samimi arkadaş sayısı, aylık gelir, oruç ibadetine yönelik tutum düzeyi, camiye gitme sıklığı, dindarlık düzeyi ve kimlik yönelimleri düzeyi) yaşam doyumu düzeyini yordamakta mıdır?

Çalışmanın Önemi

Son yıllarda pozitif psikoloji yaklaşımının ilerlemesiyle insan davranışlarını etkileyen toplumsal olguların pek çok araştırmacı tarafından ele alındığı gözlemlenmektedir. Bu olgulardan birisi de din olmasına rağmen bu alandaki çalışmanın yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

İnsan psikolojisinde önemli etkiler oluşturan, radikal boyutlarının insanları kutuplaştırdığı, bu yönüyle terör örgütleri tarafından da eleman kazanma da kullanılan dindarlık konusunun bilimsel yaklaşımlarla ele alınması toplumsal anlamda da önemlidir.

Bu yönden bakıldığında bireyin dindarlık düzeyi yaşam doyum düzeyi ve kimlik boyutlarını konu edinen bu araştırmanın günümüz psikoloji alanında canlı ve popüler konulardan birini ele aldığı söylenebilir. Sonuç olarak, yapılan literatür taramasında kişinin dindarlığı karşısında, yaşam doyumu ve kimlik yönelimini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırma konusu bu üç kavramın birlikte ele alınmasından dolayı da önem arz etmektedir.

Varsayımlar

- Katılımcıların veri toplama araçlarında yer alan maddelere gerçek duygu ve düşüncelerini yansıtacak şekilde tepki verdikleri varsayılmıştır.
- Araştırmanın örneklemini evreni temsil edebilecek sayıdadır.

Sınırlıklar

Bu araştırma, 2018 yılı Ocak ayında İstanbul'un Fatih, Bakırköy, Bayrampaşa, Eyüp, Bahçelievler ve Zeytinburnu ilçelerinde faaliyet gösteren cami cemaatlerinin dindarlık, yaşam doyumu ve kimlik yönelimleri hakkındaki görüşleri ile sınırlıdır. Verilerin toplanması ve değerlendirilmesi, araştırmacının belirlediği ölçekler ile sınırlıdır.

Çalışmanın Yöntemi

Genel amacı doğrultusunda öncelikli olarak ulaşılabilir birincil kaynaklar kullanılmaya çalışılmakla birlikte ilk olarak literatür taraması yapılmış ve bu alanda yapılan benzer araştırmalar incelenmiştir. Kaynak taramasında daha önce konu ile ilgili yapılan yerli ve yabancı bilimsel çalışmalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra saha araştırması yapılarak güvenilirlik testleri yapılmış ölçekler kullanılıp, camiye devam eden 122 kişi üzerinde bir anket uygulanarak veriler toplanılmıştır. Araştırmada alınan veriler SPSS for Windows 21.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları olan sayı, ortalama, yüzde ve standart sapma kullanılmıştır.

BÖLÜM 1: DİNDARLIK KAVRAMI

1.1. Din Tanımı

20. asırda din, sosyal bilimler alanında en fazla çalışılan konulardan birisi olmuştur. Özellikle sosyoloji, antropoloji ve psikoloji bilimlerinin kültürel, bireysel ve toplumsal davranışları incelerken din olgusunu çalışma konularına alması, din olgusu ile ilgili büyük bir yazın oluşmasını sağlamıştır. Psikoloji biliminin birey merkezli, sosyoloji biliminin toplum merkezli ve antropolojinin de antropolojik verileri temel alarak yaptığı çalışmalar, birbirinden değişik din tanımlamaları ortaya koymuştur. Böylelikle aydınlanmaya kadar, özne statüsünde olan din olgusu, sosyal bilimlere bağlı olarak bir çalışma ögesi haline gelmiştir.

Din kavramını tüm bilim adamlarının üzerinde ortak bir fikir birliğine varacak biçimde tanımlamak olanaksızdır. Din olgusunun çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olması, tanımını güçleştirmekle beraber, din tanımlarının, tanımı yapmış olan bireyin kişiliği, ideolojisi ve inançları başta olmak üzere o çağa hükmeden siyasal, sosyal ve ekonomik eğilimlerin etkisiyle biçimlendiği görülmektedir. İnsanoğlunun varlığının kökenlerine dayanan manevi bir olgu olan din, çok farklı biçimler içerisinde görülen ve çok kapsamlı bir alanı kaplamış olan girift bir olgudur (Hökelekli, 2005: 69).

Dinin anlamı sözlüklerde; İnsan davranışına yön, yaşama anlam veren kutsal ya da doğaüstü bir erk ve yaratıcı kavramını temel alan bir inançlar, törenler ve semboller sistemi olarak açıklanmaktadır (Budak, 2000: 214). Türkçeye Arap dilinden geçmiş olan din sözcüğünün anlamı, İslami literatür göz önüne alındığında dört farklı kategoride toplanmaktadır (Mehmedoğlu, 2004: 14):

- Din kelimesi ile hesap, hüküm, ödül ve ceza kastedilebilmekte,
- Din, hâkimiyet, üstün gelme ve zorlama anlamında kullanılmakta,
- Dinin, teslimiyet, hizmet, itaat ve ibadet içerikleri bulunmakta,
- Yaygın başka kullanımlarda kanun, yol, şariat, mezhep, millet ve adet anlamına gelebilmektedir.

- İslam'da din, akliselim olan bireylere gerçeğin amacını anlatan, onları kendi irade ve tercihleriyle Allah'ın elçilerinin anlattığı biçimde, doğruluk, iyilik ve kemale, diğer dünyada felaha götüren ve Allah tarafından konan ilahi bir kanun olarak tanımlanmaktadır (Hökelekli, 2005: 69).

Psikoloji kapsamında din olgusunu inceleyen ilk bilim adamlarından biri olan James, dini; insanların kendi içerisinde, ilahî olarak düşündükleri herhangi bir varlık ile bağ kurduklarını hissetmiş oldukları duygu, kazanmış oldukları tecrübe ve yapmış oldukları davranış olarak açıklayarak, din olgusunu, inançlı birey için bir hayata tutunma gücü ve yaşam kaynağı olarak değerlendirmiştir (Karaca, 2001: 76).

Modern din psikologlarından bir olan Pargament, din olgusuna yaklaşımları incelemiş ve bu konuda gösterilen beş ana işlev olduğunu anlatmaktadır. Bunlar (akt. Öztürk, 2013: 10):

1. Anlam: Din olgusu, bireyin yaşamın güçlükleri ile karşılaştığında, ana anlam arayışında önemli yardım sağlamaktadır.

2. Kontrol: İnsanların kontrol altına alamayacakları bir olay ile karşılaştıklarında, dinin onlara, çeşitli yöntemler gösterdiğini ifade etmektedir.

3. Teselli/Maneviyat: Psikanalitik yaklaşıma göre din olgusunun, bireyin yaşamda her zaman bir felaketin başına geleceğine dair kaygısını azaltan bir görevi vardır. Maneviyat ve insan ötesi bir erke bağlı olma isteği, dinin ana temelidir;

4. Samimiyet: Din olgusu toplumsal uyumu kolaylaştırmakta, sosyal dayanışma ve sosyal kimlik sağlamaktadır. Diğer bireylerle yakınlık kurma, bireylere manevi olarak destek olma ve din adamından manevi açıdan yardım alma vb. uygulamaları içermektedir.

5. Dönüşüm/Hayatta Değişiklikler: Din kavramı, yeni anlamlara ulaşmak için yaşamdaki önemli değişikliklerin başlamasında çok önemli bir role sahiptir.

Sosyal bilimler alanında en çok onaylanan din kavramı açıklamalarından birisi de Antropolog Geertz'in din kavramı hakkındaki görüşleridir.

Geertz, din kavramını; Varoluş sürecinin açıklanmasına ilişkin kavramlar ortaya koyarak insanlarda güçlü, kapsamlı ve uzun süreli psikolojik durumlar ve güdüler oluşturan ve bu kavramları bir gerçeklik etrafında şekillendirerek, söz konusu ruhsal durum ve güdülerin benzersiz bir şekilde gerçekmiş gibi görünmesini sağlayan bir semboller sistemi olarak ele almıştır (Mehmedoğlu, 2006: 262)

Yapıcı (2007) ise Geertz'in açıklamasına benzer olarak dini; doğrudan ya da dolaylı olarak kutsal olanla kurulmuş çeşitli bağlarla bireylere ve topluma farklı düzeylerde ve belirli biçimlerde algılama, düşünme ve davranma yolları sunan, yaşama farklı bir anlam katarak ve amaç sunarak insanoğlunun varoluşsal kaygılarına çözüm yolları öneren, üyelerine tanımlı ve farklı bir kimlik sağlayarak bir inananlar topluluğu oluşturan sembolik bir sistem olarak tanımlamıştır.

Din kavramı, bireysel ve toplumsal boyutları olan, düşünce ve uygulama bakımından sistemli inanan bireylere farklı bir yaşam tarzı sunan, onları belirli bir düşünce etrafında toparlayan bir kurum olarak da ele alınmakta ve bir değer verme, değer ölçme ve hayat şekli içermektedir (Sambur, 2007: 24).

1.2. Dinin Bireysel Yaşamdaki Fonksiyonu

Din kavramı, bireyin yaşamında hem bireysel hem de toplumsal bağlamda etkili olabilen bir kavramdır. Bireyin inandığı din onun inanç düzeyine bağlı olarak tüm yaşamını etkisi altına alabilmektedir. Bu sebeple kişi için yalnızca inançlı olup din kapsamında yapması beklenen görevleri gerçekleştirmenin yanı sıra, inanç sisteminin gerektirdiği toplumsal davranışlarda bulunmanın gerekliliği de gündeme gelmektedir (Peker, 2000: 65). Psikolojik kapsamda dinin etkileri daha çok, kolektif kimlik sağlamanın yanı sıra ilişkili olduğu diğer etmenlerde görülmektedir. Gürses (2010) dinin özellikle duygusal anlamda bireyi etkilediğini ve dinin bireyin mutluluğu, psikolojik iyiliği ve yaşam süresini uzatan konularda olumlu katkısından bahsetmektedir. Gürses'e göre yapılmış olan birkaç araştırma, dindar olanların yaklaşık yüzde sekseninin psikolojik olarak daha sağlıklı, uyumlu, mutlu, duygusal olarak olumlu ve moral olarak yüksek bir seviyede olduklarını göstermiş olup bu incelemelerde, inancın kişiye, yaşamın duygu ve stres bakımından istikrarsızlığa neden olan durumlarına karşı büyük bir toplumsal destek sağladığı bulgulanmıştır (Gürses, 2010: 110).

1.3. Dindarlık Kavramı ve Kuramsal Yaklaşımlar

Din ve dindarlık üzerine yapılan araştırmalar dindarlık kavramı üzerinde fikir birliği yapılmış bir tanımın bulunmadığını göstermektedir (Yapıcı, 2012:9).

İnsanoğlu dünyaya geldiği günden itibaren bir kültürün içine dhil olmakta, bu kültürün önemli bir ögesini de din oluşturmaktadır. İnanç sistemi bireyin sistemli bir eğitimin yanı sıra çevresinden sosyal öğrenme yoluyla da öğrenilmektedir. Bu süreçte birey, aktif olarak çevresindekileri inceler, sorular sorar, ilgili ortamlarda öğrendiği kavramları kullanmaya başlar. Böylelikle bireysel anlamda dindarlık olarak adlandırılan süreç oluşmaya başlamaktadır. Öyle ise dindarlık kavramı, belirli dini inanış ve doktrinlerinin belirli zamanlarda ve koşullarda inanan birey, grup veya toplumca yaşanmasını anlatmaktadır. Dindarlık, din kavramının yaşama aktarılırken bilfiil yaşanmış olan şeklini yansıtmaktadır. Başka bir deyişle din kavramının bireyin hayatındaki görünümüdür (Hkelekleli, 2012: 42-43).

Freud'a göre dinin kökeni kendi dışında doğa gleriyle, kendi içindeyse doğuştan getirdiği güdülerle baş etmek zorunda kalan insanın acizliğinde yatmaktadır. Din, insanın bu içsel ve dışsal glerle baş etmek için henüz aklını kullanamadığı ve kendini bu gleri bastırmak için başka ruhsal glerden yardım almak zorunda hissettiği gelişiminin erken bir evresinde ortaya çıkmaktadır (Fromm, 2015: 22).

Freud'un dinin psikolojik kökenlerini zmlemesi, insanların neden Tanrı düşüncesini biçimlendirdiğini göstermek amacını taşımaktadır. Ama bu zleme psikolojik kökenlere inmekten çok daha fazlasını içermekte ve Tanrılık kavramının dşselliğini, insanların nefsi isteklerine dayanan bir yanılsama şeklinde ortaya çıkarmaktadır (Fromm, 2015: 23).

Jung ise, kendi yaklaşımının genel ilkelerinin bir incelemesi ile başlamaktadır. Freud, profesyonel bir filozof olmamasına karşın William James, Dewey ve Macmurray gibi soruna psikanalizsel ve felsefi açılardan yaklaşmış, oysa Jung kendisini olgunun gözlemlenmesiyle sınırladığını ve metafiziksel ya da felsefi görüşlere başvurmaktan kaçındığını belirtmiştir. Jung, daha sonra bir psikanalist olarak dini, felsefi düşüncelerden soyutlayarak ele almış ve kendi bakış açısının olgulara, olaylarla, deneyimlere, yani gerçeklere ilişkin olduğunu ifade etmiştir.

Ona göre doğru, bir gerçektir, bir yargı değil. Jung, İsa'nın doğumundan söz ederken psikolojinin, yalnızca bunu sadece düşünce boyutunda ele aldığını ama böyle böyle bir düşüncenin doğru ya da yanlış oluşuyla ilgilenmediğini açıklamıştır. Bu düşüncenin varlığının psikanalitik açıdan doğru olduğuna ve bir düşüncenin yalnızca bir kişiye ait olduğu sürece psikanalitik var oluşun öznelliğine işaret etmiştir. O düşüncenin bir toplum tarafından ortaklaşa bir hukukla resmileştirildiğinde psikanaliz açısından var oluşun artık nesnel olduğunu savunmuştur (Fromm, 2015: 23).

Dindarlık davranışları değişik içsel ve dışsal süreçlerden etkilenmektedir (Taş, 2010: 47). Dindarlıkla ilgili açıklama ve tanımlar, dindarlık davranışlarının inandığı dine ait ibadetleri yapma, o dinin sembollerini kullanma, gündelik konuları dini kapsamda düşünme (Kurt,2009; Günay, 2006; Yılmaz, 2014; Arslan, 2011) kapsamında gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Dindarlığın yalnızca ibadet kapsamında değerlendirilmesinin yeterli olmayacağı, bireyin günlük hayattaki duygu, düşünce ve davranışlarının dinin normlarına uygunluğunun önemi ifade edilmektedir. (Kartal, 2016: 26).

1.4. Dindarlığın Boyutları

Dindarlık kavramı çeşitli bilim insanlarınca farklı biçimlerde boyutlandırılmıştır. Bu yaklaşımlar incelendiğinde bu boyutların ideolojik, törensel, deneyim, zihinsel ve etki kapsamında ele alındığı görülmektedir (Özkan, 2016: 13).

1.4.1. İdeolojik Boyut

Dininin, kendisine mensup olan bireylerden benimsenmesini talep ettiği bazı inanış prensipleri vardır. Bir dine inandığını bildiren kişinin ilk olarak bu prensipleri kabul etmesi ve onları onaylaması beklenmektedir. Bu inanış prensipleri, kutsal bir varlığa inanmayı, onun niteliklerini ve başka inanış öğelerini (ceza, ölümden sonra diriliş, kader, kurtuluş, vb.) kabul etmeyi gerektirmektedir. Genel olarak kabul edilmiş dini inanışlar, dinin ideolojik boyutunu meydana getirmektedir (Köse ve Ayten, 2012: 111).

1.4.2. Törenselle Boyut

Bu boyut, ibadet ve ibadete bağıllığı içerir. Dini ritüelleri, resmi olan dinsel faaliyetleri, ritüelleri ve inananlardan beklenen dini davranışları ifade eder. Toplumsal ve kişisel dini uygulamalar, bireylerin ibadatlere iştirak etme derecesini, dini uygulamaların türlü şekilleri içerisindeki farklı ilişkiler bu boyut içinde değerlendirilir (Kayıklık, 2012: 196).

1.4.3. Deneyim Boyutu

Dini hayat tarzının deneyimlendiği bu boyut, bireyin kutsal olanla doğrudan iletişim sürecinde yaşamış olduğu dini duyguları (mutluluk, korku, sevgi, vb.) içermektedir. Dini inanca sahip tüm bireyler, bu duyguyu değişik seviyelerde yaşarlar ve her din kişinin dindarlığının bir ölçütü olan bu deneyime belli bir değer verir (Köse ve Ayten, 2012: 112). Bu boyut daha çok bireyin içsel olarak yaşadığı yoğun duyguları içerir.

1.4.4. Zihinsel Boyut

Dindar bireyin, inanmış olduğu şeylerin içeriği ve dine ait kutsal kabul edilen metinlerin temel anlamları hakkında bazı bilgileri bildiği kabul edilmektedir. Bu boyut dindarlık kavramının bilgi kısmını içerir. Dindar birey, aidiyet duyduğu dinin temel bilgilerini ve kutsal metinlerini bilmelidir. Bir dinin gereklerini yerine getirmek, onun emrettiklerine uymak ve yasakladıklarından kaçınmak için, bu temel bilgileri öğrenmek gerekmektedir. Dindarlık kavramı bilgi esasına dayandığı ölçüde bilinçli ve nitelikli olarak değerlendirilmektedir (Köse ve Ayten, 2012: 112).

1.4.5. Etki Boyutu

Etki boyutu, din kavramının bireyin günlük yaşantısına olan etkilerini ifade etmektedir. Bu boyut bireyin günlük yaşamında deneyimlediği dini bilgi ve duygular ile inanışların etkilerini anlatır (Köse ve Ayten, 2012: 112). Sonuç olarak bireysel ve toplumsal yaşam içerisinde dindarlığın boyutlarından bir ya da bir kaçının etkisini her an yaşamak olasıdır. Dindarlığın, psikolojik ve fiziksel sağlık, bireysel pazarlıklar, ahlak gelişimi, yaşam tarzı, problem çözme becerisi, çevresini anlamlandırma, toplumsal ilişkiler, siyasi seçimler vb. ile ilişkili olduğu belirtilmektedir. Dindarlık seviyesi ne kadar yüksek ise bireyin yaşamına etkisi de o kadar fazla olmaktadır (Certel, 2011: 100).

1.5. Günlük Yaşamda Dindarlık Tipleri

Dinler, inançlı bireyin yaşamının her alanının ve her seviyesini sarabilecek bazı etkilere sahiptir. Kişilerin bu öğeleri yaşamına uyarlaması, onların dindarlık düzeyini belirlemektedir. Bu sebeple dindarlık yalnızca inançlı olmak ve ibadetlerini yerine getirmekten meydana gelmeyip, inanmış olduğu öğeleri benimseyip yaşantısına yansıtma anlamına da gelmektedir (Certel, 2011: 97).

İnsanların dini inanışları, duyguları, düşünceleri, kaygıları dini davranışları, dine yönelimleri ve eylemlerinde dini temelleri ele alış biçimleri birbirlerinden farklılık göstermektedir. Yani aynı dine mensup bireyler, dini değişik seviyelerde ve yoğunlukta yaşayabilmektedirler (Hökelekli, 2012: 144). Allport ve Ross 1954'te dindarlık kavramını "içten ve geleneksel" dindarlık olmak üzere iki boyutta ele almışlar, daha sonra bu kavramları "dış güdümlü" ve "iç güdümlü" dindarlık olarak yeniden adlandırıp kavramsallaştırmışlardır (Karaca, 2001: 192).

1.5.1. Dış Güdümlü Dindarlık

Dinin birinci seviye hareketlere etkisinin olmadığını içeren bu tipolojide, bireyin dini farklı amaçlara bir aracı olarak kullanması söz konusudur. Bu bireyler din kavramının çeşitli toplumsal ve bireysel çıkarlar için uygun olduğuna inandıklarından dini; bir yükselme, toplumsal konum elde etme, kendi tarafına çıkar elde etme aracı olarak görürler. Dini kendi istek ve gereksinimlerine ulaşmada bir araç olarak gördüklerinden, inanışlarına sıkı bir şekilde bağlanarak, sert ve hoşgörü barındırmayan bir duruş gösterebilirler (Hökelekli, 2012: 76).

1.5.2. İç Güdümlü Dindarlık

Dış güdümlü dindar bireyler, dini kişisel istek ve gereksinimlerini karşılamak amacıyla bir araç gibi kullanırken, iç güdümlü dindar bireyler ise dini içselleştirerek tutum ve davranışlarına yansıtırlar. Dış güdümlü dindar bireyler din kavramından bir çıkar edinmeye çabalarırken iç güdümlü dindar bireyler dini içtenlikle yaşarlar. İç güdümlü dindarlıkta; hoşgörü, sevgi ve saygı, ikili ilişkiler içerisinde olumluluk, dinin emirlerine uyma ve yasaklarından kaçınma konusunda tam uyum, ibadetlere olan devamlılık vb. davranışlar içtenlikle yaşanmakta, toplumsal ilişkiler bu temelde kurulmaktadır (Hökelekli, 2012: 77)

BÖLÜM 2: YAŞAM DOYUMU KAVRAMI

2.1. Yaşam Doymu Tanımı

Yaşam doymu bireyin, idealde istedikleri ve hali hazırda sahip olduklarının karşılaştırılması ile ortaya çıkan sonuçtur (Şahin, 2008: 15). Yaşam doymu olgusu, bireyin kendi yaşam kalitesini olumlu değerlendirme seviyesi ve kendisinin biçimlendirdiği hayatından ne kadar memnun olduğunu anlatan bir olgu olarak ele alınmaktadır (Aşan ve Erenler, 2008: 29; Akyüz Ünlü, 2014: 34).

Bireyin kendi yaşamına bakışı ve yapmış olduğu değerlendirmeler oldukça önemlidir. Bireyin öznel olarak deneyimleri olumlu ve olumsuz duygular yaşam doymunu oluşturmaktadır. Olumlu duygular, sevinçleri, zevkleri ve yaşanan mutlu anıları içerirken; Olumsuz duygular ise, hüznüleri, acılı zamanları ve olumsuz etkilenen anıları içermektedir (Özgen, 2012: 19; Akyüz Ünlü, 2014: 34).

Yaşam doymu, bir boyutuyla kişinin belirlemiş olduğu amaçlara ulaşma seviyesini anlatmaktadır. Bireysel amaçlara ulaşma seviyesi yükseldikçe, yaşam doymu düzeyi de artmaktadır (Acar Araşan, 2010: 9; Gümüş, 2006: 41).

Ergen bireyler ile yapılmış olan bir çalışmada (Dönmez, 2007), meslek lisesinde öğrenim gören öğrencilerin atılganlık seviyelerine göre yaşam doymu ve duygularını açıklama yönelimleri karşılaştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda atılganlık seviyesi fazla olan katılımcıların yaşam doymu seviyelerinin de fazla olduğu tespit edilmiştir (Dingiltepe, 2009: 30).

Bireylerin boş zamanlar, aile yaşantıları, evlilik hayatı, iş hayatı ve diğer yaşamsal alanlardaki konular bireyin yaşam doymu seviyesini etkilemektedir. Bununla birlikte, içinde yaşamış olduğu çevresel koşullar ve sosyo-ekonomik durumu da yaşam doymu üstünde etkiye sahiptir. Bireylerin çalışma süreleri, maaş oranları, almış oldukları toplumsal hizmet ve yardımlar, yaşam alanlarının daha güzel bir hale dönüştürülmesi bireylerin yaşam doymularını yükseltmektedir. Yapılmış olan bir çalışmada bir iş yerinde çalışan elemanların çalışma haklarının güvencede olmasının ve çalışan bireye verilen olanakların yükselmesinin yaşam doymularını da yükselttiği gözlemlenmiştir (Güler, 2015: 7).

2.2. Yaşam Doyumu Kuramları

Aristoteles'ten günümüze yaşam doyumu ya da bireyin mutluluğunu açıklamaya yönelik çok fazla kuram öne sürülmüştür. Bu kuramlar, genel olarak hedefe ulaşma ve gereksinimlerin doyumunu, bireyin bu süreçteki aktif çabalarını, kişilik özellikleri ve genetik yönelimlerini merkez alıp öznel olarak iyi olmayı ifade etmektedirler (Diener vd., 2002: akt. Özbek, 2016: 18). Yaşam doyumunu tanımlamaya çalışan ana kuramsal eğilimler aşağıda özetle ifade edilmiştir.

2.2.1. Ereksel Kuramlar

Erek Kuramı ihtiyaç ve amaç olmak üzere iki temel kavrama dayanmaktadır. Erek kuramınca sevince ihtiyaçlar giderildiğinde ve maksatlara erişildiğinde ulaşılabilir. Bu kuramın ana fikri çeşitli yaşamsal konularda bireylerdeki gerginlik seviyesini düşürmenin onları doyuma ulaştıracağıdır. Ereksel yaklaşıma göre, yaşam doyumu birçok etmene bağlıdır. İlk olarak, kişiler kısa bir zaman diliminde sevinç duyacakları hedefleri talep edebilirler, ancak bu hedeflerin uzun bir zaman sürecindeki sonuçları, kişinin başka hedeflerine ulaşmasını kısıtlayacağından doyum düzeyini düşürebilir. İkinci olarak, kişilerin hedef ve talepleri birbirleri ile ters düşebilmesidir. Bunun sebebi bu tarz bir durumda ihtiyaçları veya talepleri bütünleştirilme zorluğudur. Üçüncü olarak, kişiler hedefleri veya talepleri olmadığından mutluluk duyamayabilirler. Sonuçta kişiler kötü şartlardan, birtakım yetileri elde etmiş olmaktan veya gerçekçi olmayan hedefler kararlaştırdıklarından dolayı hedeflerini gerçekleştirmede kabiliyetli olamayabilirler (Diener vd., 2002: akt. Özbek, 2016: 20).

2.2.2. Bağ Kuramları

Bireylerin niçin sevinçli olma yöneliminde olduklarını araştıran kuramları içermektedir. Kuramların geneli bağ modellerinin altında zihne, şartlanmaya ya da bilişsel prensipler üstüne temellendirilir. Bilişsel yaklaşımlardan birisi, bireyin kendisi ile ilgili konulara bağlı yüklenmeleri üstünde durur. Olumlu durumların bilişsel unsurlara mal edildiğinde daha çok doyum getireceğine inanılmıştır. Başka bir olasılık ise, yüklenme gerçekleşsin veya gerçekleşmesin, olumlu olarak görünen durumların doyum getireceğidir (Şahin, 2008: 19).

Başka bir kuram, Duyguların meydana çıkışında klasik şartlanmanın önemine dikkat çekmektedir. Yapılan araştırmalarda, duygu yüklü şartlanmaların etkisini yitirmeye karşı çok daha fazla direnç gösterdiği gözlemlenmiştir. Bireyler bu şekilde duygusal yaşamlara sahip olabilir ve bu şekilde pek çok günlük uyaran arasında ilişki oluşturabilir fikrini desteklemektedir (Şahin, 2008: 19).

2.2.3. Etkinlik Kuramları

Etkinlik kuramları, mutlu deneyimlerin kişilerin etkinliklerinin bir ürünü olduğu denencesi üstüne temellendirilmiştir. Çağdaş yaklaşıma göre bu etkinlikler hobiler, toplumsal etkileşim ve spor yapma gibi daha geniş ölçekli terimler ile açıklanabilir. Bu kuram devamlı sevinci aramanın kişiyi zarara uğratabileceğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşımda kişi eğer etkinlik ve hedeflere yoğunlaşırsa, doyum ya da mutluluk kendi kendine gelecektir (Diener, 1984: akt. Özbek, 2016: 19).

Aristoteles ilk etkinlik kuramcısı olarak tanınmıştır. Aristoteles, mutluluğun doyuma ulaştıran erdemli etkinlikten gelmiş olduğunu, yani iyi bir şekilde sonlandırılan etkinliğin doyum verdiği altını çizmiştir (Yetim, 2001: 61).

2.2.4. Tavandan-Tabana ve Tabandan-Tavana Kuramları

Tavandan-tabana ve tabandan-tavana yönelimleri, modern psikolojide oldukça bilinen yönelimlerdir ve aynı ifadeler doyum sağlayan mutluluklarla ilgili yazında da kullanılmaktadır.

Bazı filozoflara göre mutluluk pek çok küçük zevkin toplamıdır. Tabandan-tavana kavramı bireyin bir anlık zevk ve üzüntülerini hesaplayarak kendisini mutlu veya hüzünlü olarak görmesini ifade etmektedir. Yani doyumlu bir hayat sevinçli zamanların bir toplamıdır. Kant'a göre üst seviyedeki unsurlar arasında olan nedensellik ilişkisi, düşük seviyede, element seviyesindeki ilişkilere yansımaktadır (Özgen, 2012: 70) 'Tavandan-Tabana' kuramının görüşü ise, kişinin yaşamında olumlu şeyleri görme yetkinliğine sahip olduğuna dayanmaktadır. Kişinin olaylara hoşgörülü bir biçimde bakması onun tek tek vakalara karşı toleranslı olmasını sağlamaktadır. Bu yönetime göre doyumda odak nokta olaya karşı takınılan tutumdur (Diener, 1984: akt. Özbek, 2016: 21).

2.2.5. Yargı Kuramları

Yargı kuramları ne çeşit olayların olumlu veya olumsuz olduğunu kararlaştırmakla birlikte; olayların ortaya çıkaracağı duygunun düzeyini yordamayı amaçlayan kuramlardır. Bu kuramlardan biri olan sosyal karşılaştırma kuramında birey diğer bireyleri bir standart olarak ele almaktadır. Burada, seçilmiş olan diğer bireyin, kişinin seviyesinden düşük ya da yüksek düzeyde olma durumu vardır. Birey, kıyaslama standardı olarak kendinden aşağı seviyede birisini tercih etmişse, aşağıya doğru kıyaslamada bulunur. Eğer birey kendisini diğer bireylerden daha olumlu ya da iyi buluyorsa, bu birey mutlu ya da doyumlu olmaktadır (Yetim, 2001: 68).

Yargı kuramları içerisinde en bilinen yaklaşım bireyin gerçekçi şartları ile hedefleri arasındaki uyumsuzluğu inceleyen hedef düzeyi kuramıdır. Hedef düzeyi kuramı, yüksek düzeyli hedeflerin doyurulmasının güç olduğunu, gerçek durumla farkın artmasıyla doyumsuzluğun da artacağını öngörmektedir. Hedef düzeyi, bireyin hayat tarzından ve ideallerinden meydana gelmektedir (Yetim, 2001: 68).

2.3. Yaşam Doyumunu Etkileyen Etmenler

Yaşam doyumunu olgusu kişiden kişiye değişik biçimde algılanabileceği için yaşam doyumunu etkileyen etmenlerin etkileri de bireyden bireye farklılık göstermektedir. Baykoçak'ın yaptığı araştırmalar neticesinde kişilerin yaşam doyumuna etki eden öğeler aşağıdaki gibi listelenmektedir (Baykoçak, 2002: 39);

- Yaşamı anlamlı bulmak,
- Günlük yaşam rutinlerinden mutlu olmak,
- Olumlu toplumsal ilişkiler,
- Olumlu kişisel kimliğe sahip olmak,
- Ulaşılabilir hedefler belirlemek,
- Fiziksel olarak sağlıklı olmak,
- Ekonomik düzeyinden memnuniyet ve kendini güvende hissetmek.

Flanagan (1978) yapmış olduğu araştırmada toplam 6500 farklı değişkeni test etmiş ve son olarak 15 ana unsura indirgemiştir. Bu alışmalar neticesinde, yaşam doyumuna etki eden bu etmenler aşağıdaki gibi belirlenmiştir (akt. Aydın, 2004: 24) ;

- Nesnel rahatlatıcıların varlığı,
- Fiziksel sağlık ve güvenli hissetme,
- Anne, baba, kardeş ve akrabalar ile olan bağ durumu,
- Çocuğa sahibi olma ve ocuk ya da çocukları yetiştirme durumu,
- Eşler arası bağlarda yakınlık durumu,
- Yakın dostlara sahip olma, arkadaşlıklar edinebilme
- Başka kişilere yardım etme ve başka kişileri kollayabilme durumu,
- Ulusal ve toplumsal etkinliklere katılmak,
- Bireyin kendisini geliştirmeye ve renmeye açık olması,
- Bireyin kendisini anlayabilmesi,
- Kişinin bir işinin olması,
- Kendisini tanıyabilmek,
- Toplumsallaşmak,
- Sinemaya gitmek, ma izlemek, kitap okumak, müzik dinlemek,
- Eğlenceli etkinliklere katılmak.

Yaşam doyumuna etki eden değişkenlerden bazıları aşağıda ifade edilmektedir (Yetim, 1991: 41):

- Yaş: Yapılan ilk çalışmalarda genç bireylerin yaşlı bireylere kıyasla yaşam doyumunun daha fazla olduğu bulunsa bile son araştırmalar mutluluk ve yaş değişkenleri arasında kuvvetli bir ilişkinin olmadığı yönündedir. Braun (1977), genç bireylerin olumlu ve olumsuz duygularını daha çok açıkladıklarını öte taraftan yaşlıların genel sevinç ifadelerini daha fazla gösterdiklerini saptamıştır. Bu iki değişken arasında olan ilişkiyi araştırmak için yapılan bir meta-analiz çalışmasında yaşam doyumunu ile yaş arasında olan korelasyon katsayısının sıfıra yaklaşık bir değer olduğu saptanmıştır.

- Cinsiyet: Yapılmış olan çalışmalara göre, yaşam doyumunu ile cinsiyetler arasında olan ayrışma oldukça düşüktür. Kadınlar erkeklere kıyasla daha çok olumsuz duygu anlatmalarının yanı sıra kendi hayatlarından daha fazla zevk almaktadırlar.

- Eğitim: Yapılan çalışmalardan bazısı, eğitim kavramının yaşam doyumunu üstünde anlamlı bir etkisinin olmadığını gösterirken bazı çalışmalar ise kadınlar için eğitim kavramının daha olumlu bir etkiye sebep olduğunu göstermektedir. Campbell (1981) ABD’de yürütmüş olduğu bir araştırmada, eğitim etmeninin yaşam doyumunu üstünde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre eğitim, kişinin hayatına dair taleplerini fazlalaştırırken çeşitli hayat biçimlerine yönelmeyi kolaylaştırmaktadır.

- İş yaşamı: Campbell ve arkadaşlarının (1976) bireylerin gelir seviyesindeki farklılıkların yaşam doyumları üzerindeki etkisini inceledikleri bir çalışmada, gelir farklılıklarının etkisi kontrol edilse bile işi olmayan grubun en üzgün grup olduğu saptanmıştır. Böylelikle bölgesel işsizlik oranının, bireyin doyum duygularını tahmin etmek için tanımlayıcı bir değişken olduğu ortaya çıkarılmıştır.

- Aile ve Evlilik: Yapılan farklı çalışmalar doğrultusunda evli olmanın kişinin yaşam doyumunu üstünde anlamlı bir etkisi saptanmamıştır (Yetim, 1991: 41).

Dinin bireylerin kendilerini sevinçli hissetmelerinde ve yaşamlarından memnuniyet algılamalarında etkili bir etmen olduğu (Güler ve Emeç, 2006: 136) ve kişilerin psikolojik olarak iyi duygulara sahip olmasını sağladığı (Özen, 2010: 55) tespit edilmiştir. Kendine güven, olumlu bir bakış açısına sahip olma, sabır, tutarlılık, vicdanlı ve disiplinli olma ve bununla ilişkili olarak kendisini iyi hissetme gibi olumlu duygu ve düşüncelerin dindarlık düzeyiyle ilişkili olduğu belirtilmektedir (Yapıcı, 2007: 55).

Bu yönden bakıldığında bireylerin manevi ya da dini davranışlarının da etki ettiği sevgi, onur, eli bolluk, merhamet, alçakgönüllülük, doğruluk ve iyilik gibi duyguların da doyumla ilişkili olduğu söylenebilmektedir (Ayten, 2014: 63-81).

İslamiyet'te din kavramı bireylerin yaşamlarını anlamlandırmalarını da çok etkili bir kavram olarak görülmekte ve kişilerin içsel dünyalarını etkilediği ve onları varoluşsal bir tahlile yönelttiği vurgulanmaktadır (Kaynak, 2012: 681). İnanç, otoriteye (yaratana) boyun eğme ve ibadet, etik davranışlar ve sosyal düzeni sağlama birey ile kutsal kabul ettiği varlık arasında olan ilişkiyi düzenleyen dinin bireylere sevinçli olmanın yöntemlerini sunduğunun önemle altı çizilmektedir (Ece, 2000: 146-147).

Bireylerin yaşam kalitelerine ve iyilik durumlarına yönelik algıları biçiminde tanımlanmış olan yaşam doyumunun, dindarlık seviyesi fazla bireylerde daha yüksek olduğu dini olarak içsel eğilimlilerin dışsal eğilimlilerden daha doyumlu olduğu ve yaşamlarından daha doyumlu oldukları, depresyon benzeri psikolojik sorunlardan daha az şikâyetçi oldukları ifade edilmektedir (Cirhinlioğlu ve Ok, 2010: 3-4).

BÖLÜM 3: KİMLİK KAVRAMI

3.1. Kimlik Tanımı

Kimlik sözlükte, sosyal bir varlık olarak bireye özgü belirti, özellik ve niteliklerle birisinin belirli bir kişi olmasını sağlayan koşulların tümü olarak ifade edilmektedir. En sade şekilde ifade edecek olursak kimlik; bireylerin, grupların, toplum ya da toplulukların “kimsiniz, kimlersiniz?” sorularına vermiş oldukları cevaplardır. (Güvenç, 2008: 3).

Kimlik, bireyin veyahut bir sosyal kümenin türlü üyeliklerini ifade eden, onun tanınması için şartları hazırlayan ve dış gözlem ile kavranabilecek özellikler içermektedir. Kimliği, kişiyi başka bireylerden ayırt edilmesini sağlayan farklar olarak da açıklayabiliriz. Mesleki, politik, ailevi, dini, sosyal üyelikleri belirten kimlik kavramı, aynı anda bireyin toplumsal rol ve konumlarını da yansıtmaktadır (Perşembe, 2005: 28).

Kimlik, bir bireyin veya topluluğun kendi özelliklerine, değerlerine, konumuna ve kökenlerine bağlı idraki olarak anlaşılabilir. Bu yönelim hem kişisel hem de toplumsal kimliklerin müşterek bir temelden beslenmiş olduklarını gösterir. Başka kişiler ile benzerlikler üstüne kurulmuş olan sosyal kimlik kişiyi çok yakından alakadar eder ve türlü açılardan ona hizmet eder: bir grup tarafınca tanınmış olma, onay görme, yardım görme ve aidiyet duygusu gibi. Başka kişiler ile farklılıklar üstüne kurulmuş olan bireysel kimlik ise genel olarak toplumu ve öznel olarak o kişinin içerisinde bulunan türlü grupları referans olarak kabul edebilir (Perşembe, 2005: 28).

Kimlik, bir bireyin niteliğini ya da bir grubun özelliğini belirlemekte ve onların diğer kişilerden ayırt edilmesini sağlamaktadır. (Günay, 2012: 418). Sosyoloji biliminde kimlik olgusu, çok taraflı bir olgu olarak ele alınmakta ve bu olguya farklı yönlerden yaklaşılmaktadır. Genel anlamda kimlik kavramı bireylerin kim olduklarına ve neyin onlar için önemli ve anlamlı olduğuna dair benimsedikleri tutumlarla ilişkilidir. Kimliğin bazı ana kaynakları arasında toplumsal cinsiyet, millet veya etniklik ve toplumsal sınıf yer almaktadır (Giddens, 2005: 29).

Bir birey ya da grubun kendini açıklaması ve kendisini başka bireyler ya da gruplar arasına yerleştirmesi olarak yorumlanabilen kimlik olgusu bir adres ve bir resim olarak nitelendirilmektedir. Adres ve resim nitelendirmesi ile birey ya da grubun kendi gözündeki görünüşüne, adresle de başka insanlar ve gruplar arasındaki konumuna işaret edilmektedir. Bireyler kişisel ve sosyal kimlik olacak şekilde iki çeşit kimliğe sahiptir (Bilgin, 2007: 11).

Bireysel kimlik, kişinin kendisine ait nesnel ve öznel belirleyicileri vurgularken sosyal kimlik sosyal etkileşim neticesinde toplumun veya ait olduğu grubun kişiye sunduğu kimliği yansıtmaktadır. Kimlik kavramını sosyal süreçler meydana getirmektedir. Kimlik kavramı bir kere somut hale geldiğinde toplumsal bağlar tarafından sürdürülmekte, farklılaştırılmakta ve tekrar şekillendirilmektedir. Kimlik olgusunun hem oluşumu hem de sürdürülmesini sağlayan toplumsal süreçler sosyal yapı tarafından belirlenmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 250).

3.2. Kimlik Yönelimleri/Boyutları

Kimlik eğilimleri, kişilerin kendilerini açıklamalarında türlü kimlik özelliklerine vermiş oldukları bağl, önemi yansıtmaktadır. Sosyal psikolojinin tabanında, grup yaşantısının bir sonucu olarak sosyal kimliğin çözümlemesi bulunur. Fakat sosyal psikoloji aynı anda kişi içi bilişsel ve duygusal süreçler ve temsiller ile bireylerarası etkileşimler ile de ilgilenmektedir (Hogg, 2001: akt. Aslan, 2013: 14).

Gerçek yaşamda varlığı kuramsal olan (Bilgin, 1995: 78) kimlikler, toplumsal, kolektif ve bireysel boyutlarına ilaveten aynılık-değişkenlik, öznellik-nesnellik, bireysellik-toplumsallık gibi türlü boyut ve içerikleri açısından da tartışılmaktadır (Yıldız, 2007: 9).

Tablo 1. Kimlik Boyutları ve Özellikleri

Kimlik Boyutları	Yönelim	Kaynaklar	Örnek	Kültürel Farklılıklar
Bireysel	Özel (Kişisel)	Kişilik özellikleri, değerler ve yetenekler	Ben sarışınım, ben utangacıım...	Bireysellik/ Bağımsızlık
İlişkisel	Yakın İlişkiler	Doğrudan ilişkili olunan diğer insanlar	Ben Sheri'nin kocasıyım.	
Toplumsal	Kişilerarası	Toplumsal roller ve ün, ait olunan toplumsal gruplar	Ben bir muhasebeciyim.	Toplulukçuluk/ Bağımlılık
Kolektif	Ortak	Ait olunan toplumsal sınıflar	Ben İrlandalıyım.	

Kaynak: Aslan, Selçuk (2013). Toplumsal Gruplara Üye Olan ve Olmayan Gençlerde Kimlik Yönelimi, Toplumsal Karşılaştırma, Arkadaşlara Bağlılık ve Grupla Bütünleşme, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.15.

3.2.1. Bireysel Kimlik

Bireysel kimlik, kişinin kim olduğuna, kendi özelliklerine ve bulunduğu yere dair toplumsal-duygusal idrakini, kişinin kendisine dair temsillerinin toplamını ifade etmektedir. Kişinin psikolojik nitelikleri, entelektüel alakaları, bireysel hazları, zihinsel ve fiziksel hususiyetleri gibi kendisine has özellikleri onun bireysel kimliğini oluşturur (Bilgin, 2007: 214).

Bireysel kimlik, bireysel kavramın hayati psikolojik dayanağı, yani kişiler arasındaki farklılıklarla kesinleştirilen idrak ve hareket örüntüleri olarak görülebilmektedir. Kişiyi başkalarından kesin olarak ayırt eden (zeki, yeşil gözlü, sarışın, zayıf gibi) özellikleri, kişinin bağımsız ve biricik oluşuna vurgu yapar (Hortaçsu, 2007: 118).

3.2.2. Toplumsal Kimlik

Toplumsal kimlik, kişinin toplumsal seviyede nasıl açıklandığını yani diğerleri tarafınca nasıl görüldüğünü ve nasıl değerlendirilmeye alındığını açıklamaktadır (Bilgin, 2007: 217). Verkuyten'e (2005) göre, toplumsal kimlikte kişiyi bir birey olarak başkalarından ayıran hususiyetler değil, onun paylaştıkları olduğu görüşüne vurgu yapılır. Yani kişiyi neyin biricik yaptığından daha çok, ait olduğu gruplardaki başkalarına benzerlikleri ve başka grupların mensuplarından farklılıkları üstüne yoğunlaşmıştır (Aslan, 2013: 19).

Colombo ve Senatore (2005) tarafınca yapılmış olan çalışmalarda, toplumsal kimliğin iki ana stratejiden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu stratejilerin ilk olanı mensubu olduğu gruptakiler ile tıpkı, tek ve benzer olmak, ikincisi ise; diğerlerinin ait olduğu grupların dışarısında (onlardan değişik) olmak ve devamlılık hissidir Genel olarak, belli bir toplumsal kimliğe temellendirilerek bir birey hakkında oldukça fazla şeyin bilineceğini düşünme yönelimi vardır. (Aslan, 2013: 19). Devam eden alt bölümde, çalışmanın değişkenlerinden birisi olarak ele alınmış olan bir başka kimlik boyutu kolektif kimlik üstünde özetle durulacaktır.

3.2.3. Kolektif Kimlik

Kolektif kimlik, belli bir birey grubunun, kendisine has niteliklere sahip olduğu ve bir teklik hususiyeti taşıdığı doğrultusundaki şuuru ve bağlılık hissi olacak şekilde açıklanmaktadır. Üst grup kimliği veya sosyal kimliğin topluluklar seviyesindeki ifadesi olarak da ele alınmış olan kolektif kimlik, değişik alt grupların birleştiği daha geniş bir grubun, kendini açıklamasını içerir (Bilgin, 2007: 13). Bilgin'e (2007: 13) göre kolektif kimlik, belli bir birey grubunun, ötekilerinden ayrımını açıklamakta ve öteki topluluklarla bağ içinde mana bulmaktadır. Bir sürece dayanan ve zaman içinde değişen kolektif kimlik, yalnızca o topluluğun geçmişi ele alınarak açıklanabilir.

Verkuyten'e (2005) göre etnik yapı, ulus, orijin ve din ile alakalı sosyal kimlikler, daha sürekli kolektif açıklamalar ve yorumlamalar içerir. Etniklik, ulus veya din gündeme geldiğinde o gruplara üye kişiler hayatları süresince birbirleri ile karşı karşıya gelmeyecek bile olsalar, öznel bir benzerlik hissi duyarlar. Paylaşılan bu benzerlik hissi ortamında kişiler kendilerini diğerlerine denk olarak algırlar (Volkan, 2007: 88).

3.3. Kimlik Oluşumu

Kimliğin nasıl meydana geldiği hakkında öznel ve nesnel olarak iki yaklaşım bulunmaktadır. Öznel yaklaşıma göre, kimlik hem gelişen hem de yaşam süresince benzer kalan bir öze sahiptir. Bu yaklaşım bireyin içyapısına önem göstererek, onun dış ortamına ve değişimine gereken önemi vermediği, kimlik kavramının oluşmasında doğru bir ele alış şekli olmadığı için eleştirilmiştir. Nesnel yaklaşıma göre kimlik kavramı; bireyin iç dinamikleri yanında tüm dış ortamıyla beraber karşılıklı iletişim ve etkileşimler neticesinde oluşan bir tümlük, bir uyumluluk ve sürekliliktir (Aşkın, 2007: 214).

Kişisel ve toplumsal etmenler kimliğin kavramının meydana çıkmasında etkin rol oynamakla beraber, bu yapıda etkisi olan bir başka etmen de 'öteki'dir. Birey, diğerlerinin aynasında kendini görür. Bu sebeple öteki olmadan kimlik kavramının meydana çıkması mümkün olmaz. (Kaya, 2007: 196).

Kimlik, bir kurguya dayanır ve toplumsal olarak yapılandırılır. Her inşa durumunda olduğu gibi, kişiselliğin yapımında da belli kavramlar ön plana çıkartılmıştır. Bu kavramlardan en önemli üçü tek olmak, özerk olmak ve içsel olmak olarak listelenebilir. Bu hususiyetler, yakından değerlendirildiğinde "liberal birey" kurgusuna denk düşmektedir. Çünkü birey kendisini tek, yegâne, değişik olarak algılamakta, hür ve otonom olduğuna inanç duymakta, bu nedenle de kendi kendisine yetebileceği inancını taşımakta ve olaylara açıklama getirirken içsel etmenlere vurgu yapmaktadır. Çağdaş toplumların değer sistemlerinde kişisel sorumluluk duymak temeldir ve bireyin dünyayı kendinin biçimlendirdiği inancını taşıması, özetle kendi de inşa edilmiş olan bir varlık olarak kendi dünyasını oluşturması söz konusudur (Bilgin, 2007: 38).

3.4. Kimlik Yönelimleri İle Bazı Değişkenler Arasındaki İlişki

3.4.1. Yaş ve Kimlik

Yaş ve kimlik ile alakalı çalışma sonuçları, genel anlamda yaş ilerledikçe kişisel kimlik düzeyinin azaldığını, kolektif düzeyinin arttığını göstermektedir. Aşağıda yer alan maddeler de bu ilişki ile ilgili yapılmış olan araştırmalara yer verilmiştir (Aslan, 2013: 24-25):

- Hardie (2009) bir çalışmasında, kişisel kimlik hissinin bireyin yaşı arttıkça azaldığını, ortak kimlik hissinin bireyin yaşı arttıkça çoğaldığını ortaya çıkarmıştır. Bu sonucu, genç bireylerin kendi özerkliklerini sağlamakla ilgilenirken, özerkliği tadan daha yaşlı bireylerin başkaları ile karşılıklı olan bağımlılıklarını kabul etmeye başlamış oldukları şeklinde yorumlamıştır.

- Ergen kişilerle yapılmış olan bir araştırmada, ergen bireyler için sosyal kimliğin kendilerinden daha genç yaşta ve daha yaşlı olanlarda olduğundan anlamlı olarak daha fazla öneme sahip olduğu gösterilmiştir (Nezlek ve Smith, 2005).

- Lise öğrencileriyle yapılmış olan bir araştırmada, artan yaş ile beraber, olumsuz kimlik statülerine sahip deneklerin oranında bir azalma, olumlu kimlik statüsü olan deneklerin sayısında ise bir yükselme görülmüştür (Varan, 1990).

- Tanti ve diğerlerinin (2008) ergen bireyler ile yapmış oldukları bir araştırmada, ergen kişilerin değişik kimlik eğilimlerinin değişik seviyelerde yer aldıkları, hususi olarak ergenliğin son periyodundakilerde ortak ve kişisel kimliğin daha belli, ilişkisel kimliğin ise daha az belli olduğu ortaya çıkartılmıştır. Kişisel kimliğin, ilişkisel ve ortak kimlikle kıyaslandığında, tüm yaş gruplarında daha belirgin ve önemli olduğu, kişisel kimliğin yaş arttıkça önem düzeyinden bir şey eksilmediği görülmüştür. Başka çalışmalar, gençlerin yaşları ilerledikçe bağımlı kimlik seviyelerinden almış oldukları puanların azaldığını (Demir, 2009: 131), kimlik duygusu kazanma seviyelerinin yaşa bağlı bir değişiklik göstermediğini ortaya çıkarmıştır (Balkaya ve Ceyhan, 2007: 435). Çalışmada kimlik eğilimi açısından cinsiyetler arasında bir değişiklik olup olmadığı ele alınacağından devam eden alt kısımda kimlik ve cinsiyet bağı incelenecektir.

3.4.2. Cinsiyet ve Kimlik

Kimlik ve cinsiyet kapsamında yapılan çalışmaların bulguları tam bir uyum göstermemekle beraber, kadınların kimlik kavramını değerlendirmesinin genel olarak daha negatif olduğunu, diğer seviyelerde anlamlı farkların olmadığını göstermektedir. Özgüroğlu'nun (1991) bir araştırmasında kadınların daha negatif bir kişilik imgesine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Diğer bir araştırmada, en negatif kişilik imgesine sahip olanların kadın ergenler olduğu (Özbay, Şahin ve Hınçal, 1991), erkeklerin başarılı kimlik pozisyonu puanlarının kadınlarınkine oranla daha fazla olduğu (Mullis, Graf ve Mullis, 2009), kadınlar ile kıyaslandığında erkek bireylerin kimlik algılarının daha pozitif (Sezer, 2010) ve kimlik düzenleme seviyelerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Kashima ve Hardie'nin (2000) araştırmalarında da erkek bireylerin ortalama kolektif kimlik puanlarının kadınlarınkine oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Aslan, 2013: 25-26).

Bazı çalışmalar ise kadınların kimlik kavramı hakkındaki değerlendirmelerinin erkeklerinkine kıyasla daha pozitif olduğunu gözler önüne sermiştir. Özkan'ın (1994) çalışmasında, ergenliğin son periyodundaki (17-21 yaş aralığındaki) kadınların benlik saygılarının erkeklerinkine göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Aslan, 2013: 25-26).

Başka çalışmalarda, cinsiyetle kimlik imgesi arasında bir bağın bulunmadığı (Gökçakan vd., 2001: 99), gençlerin kimlik duygusu seviyelerinin cinsiyete göre değişmediği (Balkaya ve Ceyhan, 2007: 439), ergen bireylerin kendilik saygısında cinsiyetler arasında bir farklılığının bulunmadığı (Balat ve Akman, 2004: 177) gösterilmiştir. Devam eden alt kısımda çalışmada kimlik ile ilişkisi incelenen değişkenlerden biri olan eğitim seviyesiyle kimlik ilişkisi, ilgili çalışma sonuçları çerçevesinde ele alınacaktır.

3.4.3. Eğitim Düzeyi ve Kimlik

Çalışmalar, kişisel kimlik ile eğitim seviyesi arasında anlamlı bir bağın bulunmadığını, fakat eğitim seviyesi yükseldikçe ortak kimlik hissini eksildiğini tespit etmektedir. Ayrı olarak anne ve babanın eğitim seviyesinin kimlikle bağlantılı olduğu gözlemlenmektedir.

Hardie'nin (2009) bir araştırmasının neticeleri, ortak kimlik ve eğitim seviyesi arasında negatif bir bağın olduğunu gözler önüne sermiştir ki bu da eğitim seviyesi yükseldikçe ortak kimlik hissini eksildiğini manasına gelmektedir. Eğitim, ilişkisel ve bireysel kimlik eğilimleriyle alakalı görülmemiştir. Bu sebeple, eğitim seviyesi en ileri bireyler arasında daha sağlam kişisel veya ilişkisel kimlik eğilimlerinin bulunduğu ilişkin kanıt bulunamamıştır, fakat eğitim seviyesi ileride olan bireylerde ortak kimlik hissini güçlü olmadığı tespit edilmiştir (Aslan, 2013: 27).

Anne ve babanın eğitim seviyesi de kimlik gelişimine etkide bulunmaktadır. Can (1990) tarafınca yapılmış olan bir araştırmada, anne babanın eğitim seviyesi yükseldikçe, çocuklarının kimlik tasarımı seviyelerinin de yükseldiği gözlemlenmiştir.

Eğitim seviyesi düşük anne babaların evlatlarıyla kıyaslandığında eğitim seviyesi ileri düzeyde olan anne babaların evlatlarının kimlik tasarım seviyeleri daha yüksek bulunmuştur (Gürhan, 1986). Anne babaların eğitim seviyeleri ilerledikçe evlatlarına karşı demokratik tavırlarının da fazlaştığı gösterilmektedir (Şahin ve Özyürek, 2008: 401). Öğrenim seviyesi az olan anneler sıkı koruyucu ve aşırı disiplin tavırlarını daha çok benimsemektedir (Öztürk ve Şanlı, 2007:149). Birtakım çalışmalarda ise anne babanın eğitim seviyesi ile evlatlarının kimlik imgeleri arasında anlamlı bir bağlantı tespit edilememiştir (Sezer, 2010: 13).

3.4.4. Sosyo-Ekonomik Düzey ve Kimlik

Literatürde sosyo-ekonomik seviye ile kimlik üstünde yapılmış olan araştırmaların neticelerinde bir tutarlılık gözlemlenememiştir (akt. Aslan, 2013: 29).

Ergen bireyler ile yapılmış olan araştırmalarda, öz-saygı ile için ailenin gelir düzeyinin ve sosyo-ekonomik durumun bağlantılı olduğu görülmektedir. Gelir seviyesi yükseldikçe kendilik saygısının da yükseldiği görülmüştür. Gelir seviyesi ileri ve normal seviyede olan bireylerin geri olan bireylerden daha pozitif şahsiyet imgelerine sahip olduklarını ortaya çıkarmışlardır. Sosyo-ekonomik statüsü ileri düzeyde olan bireyler, alt düzeyde olanlar ile kıyaslandığında, kendilerini daha pozitif değerlendirmişlerdir. İleri ve normal sosyo-ekonomik statüden kadın ergenlerin alt sosyo-ekonomik statüden olanlara göre daha pozitif bir kendilik algısına sahip oldukları tespit edilmiştir (Sezer, 2010: 80).

Kollektif kimliği yapılandırmada etkili etmenlerden biri de dindir. Bu kapsamda din toplum tarafınca belirlenmiş olan değil toplumu belirleyen bir yapıya sahiptir. Dünyadaki tüm toplumların kendilerine ait bir dini inanışları vardır. Bu dinler toplumlara bağlayıcı ahlaki değerler sunmaktadır. Bu değerlerden bazıları barış, sevgi, dostluk, merhamet, adil olma gibi toplumsal etkileri olan değerlerdir. Bu değerler geçmişten günümüze oradan da gelecek nesillere az da olsa kayıplara uğrayarak aktarılmaktadır (Günay, 2012: 417-421).

Din kavramı kimliğin oluşturulmasında aktif olan unsurlardan sadece biridir. Din hiçbir vakit tek olarak kimlik inşa edemez. Fakat tümüyle din kavramından uzak bir kimlikten bahsetmek de olanaksızdır. Dinin kimlik oluşturmadaki belirleyici olma durumu, kişinin ve içinde yaşamış olduğu toplumun gelişmişlik seviyesine göre değişiklik göstermektedir. Din-kültür, din-toplum arasındaki karşılıklı ilişki sosyal bir ortamda yaşayan insanoğlunu doğrudan etkilemektedir. Bir kültürel yapı içerisinde dünyaya gelen bireyler o toplumdaki genel din değerlerinin biçimlendirdiği bir ortamda yaşarlar (Günay, 2012: 417-421).

Her toplumun bir dini inancı, bir yaratıcısının olduğu düşüncesi vardır. Kişinin sahip olduğu yaratıcı hayali, toplumsallaşma sürecinde içselleştirdiği dini değerler kimliğinin oluşmasında etkilidir (Günay, 2012: 417-421).

Tanrı inancı, kişiye kendisini özellikle çaresiz hissettiği zaman birtakım şeylere dayanma olanağı sunan bir inançtır. Bu inanç kişide çocukluktan itibaren yaşamış olduğu toplumsal ortamın niteliklerine göre inşa edilmektedir. İçerisinde yetiştiğimiz, çocukluk yıllarımızın geçmiş olduğu bu toplumsal yapı bizi yetişkin olduğumuzda yalnız bırakmamaktadır. Kişiliğin hiçbir alanında yetişkin bireylerin dini tutumlarındaki kadar çocukluk izlerinin kolayca bulunacağı farklı bir etmen yoktur (Gordon, 2005: 71).

Dünyanın orijini, yaşamın ve varlığın manası, ölüm ve sonrası, değer yargıları, dünya bakışı, model alınacak kişiler vb. çoğu durumda din, kişiler için en önemli bir referans kaynağı olma özelliğini taşımaktadır. Din, kişinin bilişsel ve duygusal dünyasını meşgul eden ve karşılaştığı olaylara bakış açısını etkileyen bir yapıdadır. Yaratılışın membaı, yaşamın ve varlığın manası, ölüm ve sonrası, değer yargıları, dünya öngörüsü, model alınacak birey (peygamber) vb. gibi birçok alanda din, genç bireyler için önemli bir referans kaynağı olmaktadır. Din ve ideoloji, genç bireyin “Ben neyim? Ben kimim?” suallerini cevaplamak için müracaat edebileceği referans niteliğine sahiptir. Din ve ideoloji, açıklama sistemi olmaları ve emniyet hissi sağlamaları açısından genç bireylerin kimliğini inşa etmesine destek olmaktadır (Yavuzer, 2007: 43).

Din kavramı, kimliğin biçimlenmesinde en etkili bağlılık seviyelerinden biri olarak görülmektedir. Fakat dinin, toplumsal ve kültürel kimlik bakımından hem bütünleştirici hem de kutuplaştırıcı bir rolü de bulunmaktadır (Onat, 2009: 8).

BÖLÜM 4: YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, örneklem ve evrene ait bilgiler, araştırmanın veri toplama araçları ile verilerin analizine ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma çeşitli değişkenlerin küçük bir örneklemde elde edilen veriler doğrultusunda ilişkilerini incelemeye yönelik olarak ilişkisel tarama modeli esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Ele alınan bağımlı değişken düzeylerinin sosyo-demografik özellikler temelinde oluşturulan gruplar arasında farklılık gösterip göstermediği ve değişkenler arası ilişkiler incelenmiştir.

4.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın örneklemini, 2018 yılı Ocak ayında İstanbul ili Fatih, Eyüpsultan, Bayrampaşa, Bakırköy, Zeytinburnu ve Silivri İlçelerinde faaliyet gösteren camilere ibadet yapmaya gelen 122 kişi (erkek) oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni ise İstanbul'da camiye giden bireylerden oluşmaktadır. Araştırma evreninin geniş olmasından ötürü, söz konusu saha üzerinden örneklem alma yoluna gidilerek yargısal örneklem tekniği kullanılmıştır.

4.3. Veri Toplama Araçları Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları olarak araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, Uysal (1995) tarafından geliştirilen “İslami Dindarlık Ölçeği”, Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen Türkçe'ye uyarlaması Dağlı ve Baysal (2016) tarafından yapılan “Yaşam Doyumu Ölçeği” ve Cheek ve Briggs (1982) tarafından geliştirilen Türkçe'ye uyarlaması Coşkun (2004) tarafından gerçekleştirilen “Kimlik Ölçeği” kullanılmıştır.

4.3.1. İslami Dindarlık Ölçeği

İslami Dindarlık Ölçeği, Uysal (1995) tarafından geliştirilmiş olup, toplam 20 ifadeden oluşmaktadır. Katılımcıların dindarlık düzeylerini ölçmek için geliştirilen ölçek, “İç Güdümlü Dindarlık” ve “Dış Güdümlü Dindarlık” olarak iki alt boyuttan oluşmaktadır. 1, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 16, 19. ifadeler *İç Güdümlü Dindarlığı*; 2, 3, 4, 8, 10, 13, 14, 15, 17, 18, 20. ifadeler *Dış Güdümlü Dindarlığı* ölçmektedir.

Ölçekte ters puanlanan ifade bulunmamaktadır. Ölçek 5’li Likert tipinde olup ifadeler, “Kesinlikle katılmıyorum-1, Katılmıyorum-2, Kararsızım-3, Katılıyorum-4, Kesinlikle katılmıyorum-5” olarak puanlandırılmıştır. Ölçekten alınan puan yükseldikçe, kişinin dindarlık düzeyi aynı oranda artmaktadır.

Uysal (1995) yapmış olduğu çalışmada, dindarlığın çeşitli faktörlerden oluştuğunu ve bu faktörlerin birbiri ile bağlantılı olduğu sonucuna varmıştır. Yapılan faktör analizlerinde de faktörler arasında yüksek korelasyonlara rastlanmıştır. Ayrıca güvenilirlik testi sonuçlarında da güvenilirlik katsayısının (Cronbach’s Alpha=0,968) oldukça yüksek olması ölçeğin güvenilirliğini ispatlamıştır.

4.3.2. Yaşam Doyumu Ölçeği

Yaşam Doyumu Ölçeği, Diener ve arkadaşları (1985) tarafından bireylerin yaşamlarından elde ettikleri doyumunu belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlaması Dağlı ve Baysal (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek, toplam 5 ifadeden oluşmaktadır ve alt boyutları yoktur.

Ölçeğin puanlaması, 7’li Likert tipinde olup “Kesinlikle katılmıyorum-1, Katılmıyorum-2, Kısmen katılmıyorum-3, Kararsızım-4, Kısmen katılıyorum-5, Katılıyorum-6, Kesinlikle katılıyorum-7” şeklindedir. Ölçekte ters puanlanan ifade bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puan yükseldikçe, kişinin yaşam doyumunu aynı oranda artmaktadır. Dağlı ve Baysal (2016) yapmış olduğu uyarlama çalışmasında, iki hafta ara ile ölçeğin orijinal hali ve daha sonra Türkçe uyarlaması İngilizce öğretmenlerine uygulanmış ve puanların tutarlılığı korelasyon katsayıları incelenmiştir. Buna göre orijinal ve Türkçe uyarlama ölçekler arasında yüksek seviyede pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca güvenilirlik katsayısının (Cronbach’s Alpha=0,88) yani ölçeğin iç tutarlılığının yeterince yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

4.3.3. Kimlik Ölçeği

Kimlik Ölçeğinin, Cheek ve Briggs (1982) tarafından bireylerin kimlik oluşumunu belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlaması Coşkun (2004) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam 35 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek, kişisel, sosyal ve kolektif kimlik olmak üzere 3 alt ölçekten oluşmaktadır.

Kişisel kimlik alt ölçeği; bireyin kişisel değerlerini, hedef ve hayallerini, kendine özgü olmaları vb. değerleri ölçen toplam 10 ifadeli bir alt ölçektir.

2, 5, 8, 11, 14, 17, 19, 21, 24 ve 28. ifadeler kişisel kimlik alt ölçeğine bağlıdır. Sosyal kimlik alt ölçeği; bireyin başkalarına karşı tutumlarını ölçen toplam 7 ifadeli bir alt ölçektir.

3, 6, 9, 12, 15, 22 ve 25. ifadeler sosyal kimlik alt ölçeğine bağlıdır. Kolektif kimlik alt ölçeği; bireyin bir topluluğa ait olma duygusunu ölçen toplam 8 ifadeli bir alt ölçektir.

4, 7, 10, 13, 23, 26, 31 ve 33. ifadeler kolektif kimlik alt ölçeğine bağlıdır. Ölçekte, alt ölçeklere bağlı olmayan 10 ifade dolgu maddesi olarak kullanılmıştır.

Ölçek 5'li Likert tipinde olup ifadeler, "Kim olduğumu tanımlamada; Önemli değil-1, Nadiren önemli-2, Genellikle önemli-3, Çok önemli-4, Her zaman çok önemli-5" olarak puanlandırılmıştır. Ölçekte ters puanlanan ifade bulunmamaktadır.

Ölçekten alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek puan ise 125'tir. Ölçekten alınan puan arttıkça aynı oranda bireyin kişilik oluşumu olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Coşkun (2004) yapmış olduğu uyarlama çalışmasında, ölçeğin orijinal hali ve daha sonra Türkçe uyarlaması altı hafta arayla uygulanmış, puanlar arasındaki korelasyon katsayısının oldukça yüksek olduğu görülmüştür.

Ölçeğin güvenilirlik katsayısı da (Cronbach's Alpha=0,79) yeterli derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Buna göre yapılan uyarlama çalışması ile ilgili, orijinaline paralel bir Türkçe uyarlama gerçekleştirildiği sonucuna varılmıştır.

4.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 21.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (Sayı, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) kullanılmıştır.

Verilerin çözümlenmesinde frekans, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum, maksimum, frekans, yüzde gibi betimsel istatistiklerden faydalanılmıştır. Veri setimize parametrik istatistiksel analizlerden yararlanılmıştır.

Korelasyon ilişki analizinde Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Bağımlı değişkenin, bağımsız değişkenler arasındaki farklılıkların açıklanmasında ise manova analizi uygulanmıştır. Ayrıca bağımlı değişkenin, bağımsız değişkenler tarafından açıklanmasında ise çoklu regresyon analizi uygulanmıştır.

4.5. Verilerin Toplanması

Veri toplama araçları belirlenen bölgede rastgele seçilen camilerde ibadet eden bireylere gönüllülük esasına göre uygulanmıştır. Anket uygulaması 2018 yılının Ocak ayı dönemi içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanın anketlere hiçbir etki altında kalmadan cevap vermeleri gerektiği ve elde edilen verilerin yalnızca bilimsel bir araştırmada kullanılacağının belirtilmesi üzerine doldurmaları sağlanmıştır. Toplanan veriler SPSS ile analiz edilmiştir.

BÖLÜM 5: BULGULAR

Tablo 2. Sosyo-demografik bilgiler

Yaş grupları	Kişi sayısı (n)	%
17-34	40	33,0
35-51	62	51,0
52 ve üzeri	20	16,0
Medeni Hal	n	%
Evli	90	74,0
Bekar	32	26,0
Eğitim	n	%
Okuma-yazma yok	4	3,0
Okur yazar	6	5,0
İlkokul mezunu	12	10,0
Ortaokul mezunu	16	13,0
Lise mezunu	30	25,0
Üniversite ve üzeri	54	44,0
Meslek	n	%
İşçi	42	34,4
Memur	16	13,1
Emekli	20	16,4
Serbest/Özel sektör	44	36,1
Aylık gelir	n	%
1000 - 2000 TL arası	42	34,0
2001 - 3500 TL arası	50	41,0
3500 TL üzeri	30	25,0

Çalışmaya katılan kişilerin % 33'ünün (40 kişi) 17-34 yaş arasında, % 51'inin (62 kişi) 35-51 yaş arasında ve % 16'sının (20 kişi) ise 52 yaş ve üzerinde oldukları; %74'ünde (90 kişi) evli, % 26'sının (32 kişi) bekar; % 5'inin (6 kişi) okur yazar, % 10'unun ilkokul, % 13'ünün (16 kişi) ortaokul, % 25'inin (30 kişi) lise ve % 44'ünün (54 kişi) ise üniversite mezunu olduğu bununla birlikte % 3'ünün (4 kişi) ise okuma-yazmasının olmadığı görülmektedir.

Meslekleri değerlendirildiğinde; % 34'ü (42 kişi) işçi, % 13'ü (16 kişi) memur olarak, % 36'sı (44 kişi) serbest/özel sektörde çalıştıklarını ve % 16'sı (20 kişi) ise emekli olduklarını belirtmişlerdir. Yine kişilerin % 34'ü (42 kişi) 1000-2000 TL arasında, % 41'i (50 kişi) 2001-3500 TL arasında ve % 25'i ise (30 kişi) 3500 TL'nin üzerinde aylık gelirleri olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3. Anne ve Baba Eğitim durumu

Anne eğitim	n	%
Okuma-yazma yok	24	19,7
Okur yazar	16	13,0
İlkokul mezunu	56	46,0
Ortaokul mezunu	12	9,8
Lise mezunu	12	9,8
Üniversite ve üzeri	2	1,6
Baba eğitim	n	%
Okuma-yazma yok	6	5,0
Okur yazar	8	6,0
İlkokul mezunu	50	41,0
Ortaokul mezunu	22	18,0
Lise mezunu	18	15,0
Üniversite ve üzeri	18	15,0

Çalışmaya katılan kişilerin annelerinin % 13'ü (16 kişi) okuryazar, % 46'sı (56 kişi) ilkokul, % 10'u (12 kişi) ortaokul, % 10'u (12 kişi) lise ve %1,6'sı (2 kişi) ise üniversite mezunu olarak görülmektedir. Bununla birlikte annelerin %20'si (24 kişi) ise okur-yazar değildir.

Babaların % 6'sı (8 kişi) okur-yazar, % 41'i (54 kişi) ilkokul, % 18'i (22 kişi) ortaokul, % 15'i (18 kişi) lise ve % 15'i (18 kişi) ise üniversite mezunu olarak görülmektedir. Bununla birlikte babaların % 5'i (6 kişi) ise okur-yazar değildir.

Tablo 4. Kardeş sayısı, doğum sırası ve samimi arkadaş dağılımı

Kardeş sayısı	n	%
1-2 arası	32	26,2
3-4 arası	42	34,4
5-6 arası	22	18,0
7 ve üzeri	26	21,3
Doğum sırası	n	%
1.	38	31,0
2.	28	23,0
3.	28	23,0
4. ve üzeri	28	23,0
Samimi arkadaş	n	%
1 kişi	40	33,0
2 kişi	24	20,0
3 kişi	30	24,0
4 ve üzeri	28	23,0

Çalışmaya katılan kişilerin %26'sı 1-2 kardeşi, %34'ü 3-4 kardeşi, %18'i 5-6 kardeşi ve %21'i ise 7 ve daha fazla kardeşi olduklarını; %31'i ilk sırada, %23'ü ikinci sırada, %23'ü üçüncü sırada ve %23'ü dördüncü ve üzeri sırada doğduklarını belirtmişlerdir.

Çalışmaya katılan kişilerin %33'ü bir tane, %20'si iki tane, %24'ü üç tane ve %23'ü ise dört ve üzerinde samimi arkadaşı olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 5. Okul Dışı Dini Eğitim, Türkçe Meali Okuma ve Dini Bilgi Kaynakları

Okul dışında dini eğitim	n	%
Evet	78	64,0
Hayır	44	36,0
Türkçe Meali okuma	n	%
Evet	92	75,0
Hayır	30	25,0
Dini bilgi kaynakları	n	%
Dini kitap ve yayınlardan	62	50,8
Kitle İletişim Araçlarından (Televizyon, Radyo, İnternet vb)	12	9,8
Din bilginlerinden	30	24,6
Aile büyüklerinden	18	14,7

Katılımcıların %64'ü (78 kişi) okul dışında dini eğitim aldıklarını, %36'sı (44 kişi) ise almadıklarını; %75'i (92 kişi) Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealini okuduklarını, %25'i (30 kişi) ise okumadıklarını belirtmişlerdir. Kişilerin dini bilgi kaynakları değerlendirildiğinde; kişilerin %51'i dini kitap ve yayınlardan, %10'u kitle iletişim araçlarından (TV, radyo, internet vb.), %24'ü din bilginlerinden ve %15'i ise aile büyüklerinden bilgi aldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6. Sosyal aktiviteler

Sosyal aktiviteler	n	%
Kahveye giderim	6	5,0
Ailemle birlikte evde oturur, televizyon seyredirim	48	39,0
Kitap okurum	24	20,0
Gezerim	32	26,0
Diğer	12	10,0

Katılımcıların sosyal etkinlik olarak, %5'i kahveye gittiklerini, %39'u aileleriyle birlikte olduklarını, %20'si kitap okuduklarını, %26'sı gezdiklerini ve %10'u ise diğer sosyal etkinliklere ilgilendiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 7. Oruç ile ilgili düşünceler

Oruç ile ilgili düşünceler	n	%
Oruç tutmanın gerekli olduğunu düşünmüyorum	6	5,0
Oruç tutanlara saygı duyarım ama ben tutamıyorum	2	2,0
Oruç tutmak gerekir ama tutmayanlara da saygı duyarım	4	3,0
Her Müslüman (sağlık, uzun yol vb. hariç) oruç tutmalıdır ben de mümkün olduğunca tutuyorum	54	44,0
Her Müslüman (sağlık, uzun yol vb. hariç) mutlaka oruç tutmak zorundadır. Tutmayanlar ikaz edilmelidir.	56	46,0

Kişilerin oruç ile ilgili düşünceleri değerlendirildiğinde; %5'i oruç tutmanın gerekli olduğunu, %2'si oruç tutanlara saygı duyduğunu ancak kendilerinin tutamadığını, %3'ü oruç tutmanın gerekli olduğunu ancak tutmayanlara da saygı duyduklarını, %44'ü her Müslümanın zaruri durumlar haricinde oruç tutmasının gerektiğini mümkün olduğunca oruç tuttıklarını ve %46'sı ise her Müslümanın zaruri durumlar haricinde oruç tutmak zorunda olduğunu ve tutmayanların uyarılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Tablo 8. Cami/Mescide gitme sıklığı

Camiye/mescide gitme sıklığı	n	%
Günde 5 vakit giderim	26	21,0
Günde 3 vakit giderim	34	28,0
Günde 1 vakit giderim	18	15,0
Haftada bir giderim	28	23,0
Ayda bir – iki defa giderim	16	13,0

Kişilerin %21'i günde 5 vakit, %28'i günde 3 vakit, %15'i günde 1 vakit, %23'ü haftada bir ve %13'ü ise ayda bir/iki defa camiye/mescide gittiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 9. Sosyo-demografik Değişkenlerin Betimsel İstatistikleri

Değişkenler	Ort.	S.S.	Minimum	Maksimum
Yaş	40,0	11,93	17,0	68,0
Kardeş sayısı	4,39	2,65	1,0	12,0
Doğum sırası	2,62	1,69	1,0	9,0
Samimi arkadaş sayısı	2,62	1,67	1,0	9,0
Aylık gelir	3106,56	1488,56	1000	10000

Çalışmaya katılan kişilerin ortalama yaşları 40, ortalama kardeş sayısı 4, ortalama doğum sırası 3. Sırada, ortalama samimi arkadaş sayısı 3 kişi ve ortalama aylık geliri ise 3106,56 TL olarak görülmektedir. Değişkenlere ait standart sapma, minimum ve maksimum değerlerde ayrıca gösterilmektedir.

Tablo 10. Dindarlık, kimlik yönelimleri ve yaşam doyumu ölçeklerinin betimsel istatistikleri

Ölçekler	N	Ort.	S.S.	Minimum	Maksimum
İç güdümlü dindarlık	122	37,57	4,72	27,0	45,0
Dış güdümlü dindarlık	122	29,70	6,31	15,0	49,0
İslami Dindarlık Ölçeği	122	67,28	7,66	49,0	94,0
Kişisel kimlik	122	35,87	6,28	23,0	50,0
Toplumsal kimlik	122	20,93	6,16	11,0	34,0
Kolektif kimlik	122	28,70	5,25	17,0	38,0
Toplam kimlik	122	85,51	13,71	61,0	118,0
Yaşam Doyumu	122	16,67	3,83	9,0	25,0

Kişilerin ölçek puanları değerlendirildiğinde; İslami dindarlık ölçeğinin ortalama puanı 67,28, alt boyutlarından olan iç güdümlü dindarlık boyutunun ortalama puanı 37,57 ve dış güdümlü boyutunun ortalama puanı ise 29,7 olarak görülmektedir. Kimlik yönelimleri ölçeğinin ortalama puanı 85,51; alt boyutlarından kişisel kimlik ortalama puanı 35,87, toplumsal kimlik ortalama puanı 20,93, kolektif kimlik ortalama puanı 28,7 olarak görülmektedir. Yaşam doyumu ortalama puanı ise 16,67 olarak görülmektedir.

Bağımlı Değişkenler Arası İlişkiler

Tablo 11. Korelasyon Analizi Sonuçları

Ölçekler		İç güdümlü	Dış güdümlü	Kişisel	Toplumsal	Kolektif	Yaşam D
Dindarlık	İç güdümlü	1					
	Dış güdümlü	-.059	1				
Kimlik Ölçeği	Kişisel	.331**	-.045	1			
	Toplumsal	-.040	.212*	.328**	1		
	Kolektif	.292**	.079	.517**	.364**	1	
Yaşam doyumu	Yaşam Doyumu	.189*	-.052	.186*	.022	.163	1

*p<0,05; **p<0,01

Ölçekler arasındaki ilişki korelasyon analiziyle ve ilişki katsayısı pearson korelasyon katsayısı olarak gösterilmiştir. Korelasyon analizi değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü gösterir. Korelasyon katsayısının negatif ya da pozitif olması ilişkinin yönünü belirler. Bu katsayı; 0,40'dan küçük ise arası zayıf ilişki, 0,40 - 0,60 arası normal ve 0,60 - 1,0 arası da güçlü ilişkiyi gösterir. Burada;

Dindarlık alt boyutu olan iç güdümlü dindarlık boyutu ile kimlik yönelimleri alt boyutu olan kişisel kimlik (r:0,331) ve toplumsal kimlik (r:0,292) ve ayrıca yaşam doyumu ölçeği (r:0,189) arasında pozitif doğrusal ve anlamlı bir ilişki vardır (p≤0,01, p≤0,05).

Dindarlık alt boyutundan olan dış güdümlü dindarlık ile kimlik yönelimleri alt boyutundan olan toplumsal kimlik arasında (r:0,212) pozitif doğrusal ve anlamlı bir ilişki vardır (p≤0,05).

Kişisel kimlik ile toplumsal kimlik (r:0,328), kolektif kimlik (r:0,517) ve ayrıca yaşam doyumu (r:0,186) arasında pozitif doğrusal ve anlamlı bir ilişki vardır (p≤0,01, p≤0,05). Ayrıca toplumsal kimlik ile kolektif kimlik (r:0,364) arasında da pozitif doğrusal ve anlamlı bir ilişki vardır (p≤0,01).

Gruplar Arası Ortalamaların Karşılaştırılması (MANOVA):

Tablo 12. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile yaş grupları ilişki analizi

Ölçekler	Yaş grupları	Ort.	S.S.	N	F	p
Dindarlık	17-34	37,10	4,76	40		
	35-51	37,87	4,88	62	0,321	0,726
	52 ve üzeri	37,60	4,26	20		
Dış güdümlü	17-34	27,65	6,63	40		
	35-51	30,55	6,32	62	3,360	0,038
	52 ve üzeri	31,20	4,67	20		
Kimlik yönelimleri	17-34	37,45	5,52	40		
	35-51	34,74	6,47	62	2,344	0,100
	52 ve üzeri	36,20	6,68	20		
Kişisel kimlik	17-34	22,55	5,84	40		
	35-51	20,68	6,36	62	3,098	0,049
	52 ve üzeri	18,50	5,43	20		
Toplumsal kimlik	17-34	28,30	5,64	40		
	35-51	28,68	5,23	62	0,406	0,667
	52 ve üzeri	29,60	4,62	20		
Yaşam Doyumu	17-34	17,10	3,93	40		
	35-51	15,94	3,91	62	2,873	0,060
	52 ve üzeri	18,10	2,88	20		

Wilks' Lambda (Λ): 2,772; $p:0,002 \leq 0,05$

MANOVA (Multivariate Tests) tablosundaki “Pillai' s Trace” ve “Wilks' Lambda” testleri sonucuna göre yaş gruplarının, bağımlı değişkenler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır (Wilks'Lambda (Λ):2,772; $p:0,002\leq 0,05$). İslami dindarlık ölçeği alt boyutu olan dış güdümlü dindarlık, yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık göstermiştir (F:3,360; $p:0,038\leq 0,05$). Hangi gruplar arasında anlamlı fark oluşunu belirlemek için Tukey HSD testi yapılmıştır. 35-51 yaş arasında olan kişilerin dış güdümlü dindarlık ortalama puanları (30,55) ile 17-34 yaş arasında olan kişilerin ortalama puanları (27,65) arasında anlamlı farklılık vardır. 35-51 yaş grubunun dış güdümlü dindarlık düzeyi 17-34 yaş grubunun dış güdümlü dindarlık düzeyinden anlamlı olarak daha yüksektir ($p<.05$).

Tablo 13. Toplumsal Kimlik de Anlamlı Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ile Medeni Durum İlişki Analizi

Ölçekler	Medeni hal	Ort.	S.S.	N	F	p
Dindarlık						
İçgüdümlü	Evli	37,91	4,58	90	1,762	0,187
	Bekar	36,63	5,07	32		
Dışgüdümlü	Evli	29,98	6,15	90	0,639	0,426
	Bekar	28,94	6,80	32		
Kimlik yönelimleri						
Kişisel kimlik	Evli	36,22	6,36	90	1,087	0,299
	Bekar	34,88	6,03	32		
Toplumsal kimlik	Evli	20,91	6,30	90	0,005	0,944
	Bekar	21,00	5,84	32		
Kolektif kimlik	Evli	28,93	5,45	90	0,647	0,423
	Bekar	28,06	4,68	32		
Yaşam Doyumu	Evli	16,93	4,00	90	1,604	0,208
	Bekar	15,94	3,24	32		

Wilks' Lambda (Λ): ,688; $p:0,660>0,05$

Kişilerin medeni durumlarının, bağımlı değişkenler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur (Wilks' Lambda (Λ):0,688; p :0,660>0,05).

Tablo 14. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile eğitim durumu ilişki analizi

Ölçekler	Eğitim Düzeyi	Ort.	S.S.	N	F	p
Dindarlık	Okuma-yazma yok	39,00	0,00	4	4,442	0,001
	Okur yazar	40,33	3,61	6		
	İlkokul mezunu	35,83	3,59	12		
	Ortaokul mezunu	41,75	1,77	16		
	Lise mezunu	37,20	4,72	30		
	Üniversite ve üzeri	36,52	5,08	54		
Dış güdümlü dindarlık	Okuma-yazma yok	24,00	3,46	4	4,986	0,000
	Okur yazar	36,67	5,09	6		
	İlkokul mezunu	32,00	4,39	12		
	Ortaokul mezunu	33,50	7,88	16		
	Lise mezunu	28,60	5,65	30		
	Üniversite ve üzeri	28,33	5,72	54		
Kimlik yönelimleri						
Kişisel kimlik	Okuma-yazma yok	34,00	3,46	4	1,631	0,157
	Okur yazar	33,67	6,47	6		
	İlkokul mezunu	38,83	7,59	12		
	Ortaokul mezunu	38,13	4,33	16		
	Lise mezunu	34,20	7,15	30		
	Üniversite ve üzeri	35,85	5,86	54		
Toplumsal kimlik	Okuma-yazma yok	15,00	2,31	4	1,214	0,307
	Okur yazar	22,00	7,64	6		
	İlkokul mezunu	22,83	5,17	12		
	Ortaokul mezunu	19,63	5,73	16		
	Lise mezunu	20,73	7,29	30		
	Üniversite ve üzeri	21,33	5,70	54		
Kolektif kimlik	Okuma-yazma yok	28,50	6,35	4	0,972	0,438
	Okur yazar	30,67	4,23	6		
	İlkokul mezunu	30,83	5,31	12		
	Ortaokul mezunu	29,50	2,97	16		
	Lise mezunu	28,73	5,72	30		
	Üniversite ve üzeri	27,78	5,50	54		
Yaşam Doyumu	Okuma-yazma yok	17,50	0,58	4	0,503	0,773
	Okur yazar	18,33	2,73	6		
	İlkokul mezunu	16,00	4,05	12		
	Ortaokul mezunu	17,13	2,28	16		
	Lise mezunu	16,93	4,72	30		

Kişilerin eğitim durumlarının, bağımlı değişkenler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır (Wilks' Lambda (Λ):2,422; p:0,000 \leq 0,05).

İslami dindarlık ölçeği alt boyutlarından iç güdümlü (F:4,442;p:0,001 \leq 0,05) ve dış güdümlü dindarlık boyutları (F:4,986; p:0,000 \leq 0,05), eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık göstermiştir. Hangi gruplar arasında anlamlı fark olduğunu belirlemek için yapılan Tukey HSD çoklu karşılaştırma analiz sonucuna göre; Ortaokul mezunu kişilerin iç güdümlü dindarlık ortalama puanları (41,75) ile ilkokul mezunu (35,83), lise mezunu (37,2) ve üniversite mezunu (36,52) kişilerin ortalama puanları arasında anlamlı farklılık vardır. Ortaokul mezunlarının iç güdümlü dindarlık düzeyleri ilkokul mezunlarınınkinden, lise mezunlarının iç güdümlü dindarlık düzeyinin ise üniversite mezunlarının düzeylerinden anlamlı olarak daha yüksektir.

Okuryazar kişilerin dış güdümlü dindarlık ortalama puanları (36,67) ile okuma yazması olmayan kişilerin (24), lise mezunu (28,6) ve üniversite mezunu (28,33) kişilerin ortalama puanları arasında; ayrıca ortaokul mezunu kişilerin ortalama dış güdümlü dindarlık puanları (33,5) ile üniversite mezunu (28,33) kişilerin ortalama puanları arasında anlamlı farklılık vardır. Dış güdümlü dindarlık düzeyleri bakımından okuryazar olanların okuma yazması olmayanlardan, lise mezunlarının üniversite mezunlarından, ortaokul mezunlarının üniversite mezunlarından anlamlı olarak daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 15. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile anne eğitim durumu ilişki analizi

Anne eğitim düzeyi		Ort.	S.S.	N	F	p
İç güdümlü dindarlık	Okuma-yazma yok	37,08	3,99	24	3,163	,010*
	Okur yazar	36,50	4,16	16		
	İlkokul mezunu	38,00	5,11	56		
	Ortaokul mezunu	40,17	3,97	12		
	Lise mezunu	34,33	3,55	12		
	Üniversite ve üzeri	44,00	0,00	2		
Dış güdümlü dindarlık	Okuma-yazma yok	28,58	4,16	24	4,525	,001*
	Okur yazar	33,88	6,48	16		
	İlkokul mezunu	30,82	6,47	56		
	Ortaokul mezunu	25,33	3,85	12		
	Lise mezunu	26,00	7,03	12		
	Üniversite ve üzeri	27,00	0,00	2		
Kimlik yönelimleri						
Kişisel kimlik	Okuma-yazma yok	35,58	6,36	24	0,312	0,905
	Okur yazar	35,00	5,82	16		
	İlkokul mezunu	36,43	6,21	56		
	Ortaokul mezunu	36,00	9,59	12		
	Lise mezunu	35,50	3,61	12		
	Üniversite ve üzeri	32,00	0,00	2		
Toplumsal kimlik	Okuma-yazma yok	21,25	8,58	24	0,263	0,932
	Okur yazar	21,75	4,58	16		
	İlkokul mezunu	20,86	5,94	56		
	Ortaokul mezunu	21,00	6,71	12		
	Lise mezunu	20,17	2,86	12		
	Üniversite ve üzeri	17,00	0,00	2		
Kolektif kimlik	Okuma-yazma yok	28,42	5,28	24	1,412	0,225
	Okur yazar	27,88	3,84	16		
	İlkokul mezunu	29,43	5,94	56		
	Ortaokul mezunu	30,17	3,38	12		
	Lise mezunu	26,50	4,46	12		
	Üniversite ve üzeri	23,00	0,00	2		
Yaşam Doyumu	Okuma-yazma yok	15,17	4,10	24	2,759	,022*
	Okur yazar	19,13	1,31	16		
	İlkokul mezunu	16,75	3,35	56		
	Ortaokul mezunu	17,33	5,00	12		
	Lise mezunu	16,00	5,05	12		

Katılımcıların anne eğitim durumlarının, bağımlı değişkenler (dindarlık, kişilik yönelimleri, yaşam doyumu) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır (Wilks' Lambda (Λ):872,254; p:0,000 \leq 0,05).

İslami dindarlık ölçeği alt boyutlarından iç güdümlü (F:4,442;p:0,001 \leq 0,05) ve dış güdümlü dindarlık boyutları (F:4,986; p:0,000 \leq 0,05) ve yaşam doyumu ölçeği (F:2,759; p:0,022 \leq 0,05), anne eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık göstermiştir. Yapılan Tamhane çoklu karşılaştırma analizi sonucuna göre; ortaokul mezunu annelerin iç güdümlü dindarlık ortalama puanlarının (40,17), lise mezunu annelerin ortalama puanlarından; (34,33) okuryazar annelerin dış güdümlü ortalama puanlarının (33,88), ortaokul (25,33) ve lise mezunu annelerin ortalama puanlarından (26) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. (p< 0,05)

Okur-yazar annelerin ortalama yaşam doyumu puanlarının (19,13) okuma yazması olmayan annelerin ortalama puanları (15,17) anlamlı olarak yüksek olduğu görüşmüştür. (p< 0,05).

Tablo 16. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile baba eğitim durumu ilişki analizi

Ölçekler	Baba eğitim düzeyi	Ort.	S.S.	N	F	p
Dindarlık	Okuma-yazma yok	40,00	4,10	6	3,411	,007*
	Okur yazar	42,00	2,39	8		
	İlkokul mezunu	37,56	4,86	50		
	Ortaokul mezunu	37,82	3,49	22		
	Lise mezunu	34,67	5,18	18		
	Üniversite ve üzeri	37,44	4,60	18		
Dış güdümlü	Okuma-yazma yok	31,67	4,50	6	0,711	0,616
	Okur yazar	28,75	5,97	8		
	İlkokul mezunu	30,72	5,96	50		
	Ortaokul mezunu	28,36	6,27	22		
	Lise mezunu	28,67	6,79	18		
	Üniversite ve üzeri	29,33	7,59	18		
Kimlik yönelimleri						
Kişisel kimlik	Okuma-yazma yok	35,67	5,75	6	1,969	0,088
	Okur yazar	40,75	3,81	8		
	İlkokul mezunu	36,52	6,86	50		
	Ortaokul mezunu	34,82	7,63	22		
	Lise mezunu	33,11	4,40	18		
	Üniversite ve üzeri	36,00	4,00	18		
Toplumsal kimlik	Okuma-yazma yok	21,33	6,71	6	1,136	0,346
	Okur yazar	17,75	8,26	8		
	İlkokul mezunu	21,68	6,11	50		
	Ortaokul mezunu	20,55	6,82	22		
	Lise mezunu	19,11	3,68	18		
	Üniversite ve üzeri	22,44	6,12	18		
Kolektif kimlik	Okuma-yazma yok	27,33	5,24	6	1,446	0,213
	Okur yazar	33,25	2,05	8		
	İlkokul mezunu	28,12	5,95	50		
	Ortaokul mezunu	28,82	4,43	22		
	Lise mezunu	28,44	4,50	18		
	Üniversite ve üzeri	28,89	5,35	18		
Yaşam Doyumu	Okuma-yazma yok	15,33	1,37	6	1,455	0,210
	Okur yazar	19,00	3,46	8		
	İlkokul mezunu	17,24	3,11	50		
	Ortaokul mezunu	15,82	4,11	22		
	Lise mezunu	16,56	4,06	18		
	Üniversite ve üzeri	15,67	5,25	18		

Wilks' Lambda(Λ):1,614; p:0,023 \leq 0,05

Katılımcıların babalarının eğitim durumlarının, bağımlı değişkenler (dindarlık, kişilik yönelimleri, yaşam doyumu) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi görülmüştür (Wilks' Lambda (Λ):1,614; $p:0,023 \leq 0,05$).

İslami dindarlık ölçeği alt boyutlarından iç güdümlü dindarlık puanları ($F:4,442; p:0,001 \leq 0,05$), baba eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık göstermiştir. Hangi gruplar arasında anlamlı fark olduğunu belirlemek için yapılan Tukey HSD çoklu karşılaştırma analize göre; okur-yazar babaların iç güdümlü dindarlık ortalama puanları (42) ile lise mezunu babaların ortalama puanları (34,67) arasındaki fark anlamlıdır ($p < 0,05$). İç güdümlü dindarlık düzeyi bakımından babaları okur-yazar olanların puanları, babaları lise mezunu olanlarınkinden anlamlı olarak daha yüksektir.

Tablo 17. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile aylık gelir ilişki analizi

Ölçekler	Aylık gelir	Ort.	S.S.	N	F	p
Dindarlık						
İç güdümlü	1000 – 2000 TL	38,76	3,91	42	2,767	0,067
	2001 – 3500 TL	36,48	5,62	50		
	3500 TL üzeri	37,73	3,72	30		
Dış güdümlü	1000 – 2000 TL	30,05	5,49	42	0,352	0,704
	2001 – 3500 TL	29,92	7,01	50		
	3500 TL üzeri	28,87	6,30	30		
Kimlik yönelimleri						
Kişisel kimlik	1000 – 2000 TL	35,90	5,86	42	1,474	0,233
	2001 – 3500 TL	34,92	6,89	50		
	3500 TL üzeri	37,40	5,64	30		
Toplumsal kimlik	1000 – 2000 TL	20,05	6,47	42	6,389	,002*
	2001 – 3500 TL	23,12	5,67	50		
	3500 TL üzeri	18,53	5,43	30		
Kolektif kimlik	1000 – 2000 TL	29,95	4,15	42	2,045	0,134
	2001 – 3500 TL	27,76	6,18	50		
	3500 TL üzeri	28,53	4,74	30		
Yaşam Doyumu	1000 – 2000 TL	16,38	3,00	42	0,604	0,548
	2001 – 3500 TL	16,52	4,02	50		
	3500 TL üzeri	17,33	4,53	30		

Wilks' Lambda(Λ):2,903; $p:0,001 \leq 0,05$

Kişilerin aylık gelirlerinin, bağımlı değişkenler (dindarlık, kişilik yönelimleri, yaşam doyumu) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır (Wilks' Lambda (Λ):2,903; $p:0,001 \leq 0,05$).

Tukey HSD çoklu karşılaştırma sonucuna göre; Aylık geliri 2001-3500 TL olan kişilerin kimlik yönelimleri alt boyutlarından biri olan toplumsal kimlik ortalama puanları (23,12) ile aylık geliri 1000-2000 TL arasında (20,05) ve aylık geliri 3500 TL'nin üzerinde olan kişilerin ortalama puanları (18,53) arasında anlamlı bir ilişki vardır (F:6,389; p:0,002≤0,05). Bu da toplumsal kimlik düzeyi bakımından aylık geliri 2001-3500 TL olanların, geliri 1000-2000 TL ve geliri 3500TL ve üzerinde olanlardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 18. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile kardeş sayısı durumu ilişki analizi

Ölçekler	Kardeş sayısı	Ort.	S.S.	n	F	p
Dindarlık						
İç güdümlü	1-2	37,25	5,09	32	2,174	0,095
	3-4	37,00	4,75	42		
	5-6	36,73	3,76	22		
	7 ve üzeri	39,62	4,62	26		
Dış güdümlü	1-2	27,25	6,15	32	3,733	,013*
	3-4	30,14	4,49	42		
	5-6	29,09	7,22	22		
	7 ve üzeri	32,54	7,24	26		
Kimlik yönelimleri						
Kişisel kimlik	1-2	35,69	6,87	32	0,317	0,813
	3-4	35,62	6,17	42		
	5-6	35,36	5,53	22		
	7 ve üzeri	36,92	6,54	26		
Toplumsal kimlik	1-2	21,25	4,81	32	0,047	0,986
	3-4	20,71	5,94	42		
	5-6	21,00	7,01	22		
	7 ve üzeri	20,85	7,45	26		
Kolektif kimlik	1-2	29,00	4,85	32	0,49	0,69
	3-4	28,29	5,61	42		
	5-6	29,73	4,96	22		
	7 ve üzeri	28,15	5,51	26		
Yaşam Doyumu	1-2	15,63	4,11	32	2,231	0,088
	3-4	17,62	3,40	42		
	5-6	17,27	3,49	22		
	7 ve üzeri	15,92	4,13	26		

Wilks' Lambda(Λ):1,945; p:0,012≤0,05

Katılımcıların kardeş sayılarının, bağımlı değişkenler (dindarlık, kişilik yönelimleri, yaşam doyumu) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır (Wilks' Lambda

(Λ):1,945; $p:0,012 \leq 0,05$). Yapılan Tukey HSD çoklu karşılaştırma analizi sonucuna göre; kardeş sayısı 7 ve üzerinde olan kişilerin dindarlık alt boyutu olan dış güdümlü ortalama puanları (32,54) ile kardeş sayısı 1-2 arasında olan kişilerin ortalama puanları (27,25) arasında anlamlı bir fark vardır ($F:3,733$; $p:0,013 \leq 0,05$). Bu da dıştan güdümlülük boyutunda 7 ve üzerinde kardeşi olanların,1-2 kardeşi olanlardan daha yüksek puana sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo 19. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile çalışma durumu ilişki analizi

Ölçekler	Çalışma durumu	Ort.	S.S.	N	F	p
Dindarlık	İşçi	36,95	5,01	42	2,441	0,068
	Memur	35,38	4,62	16		
	Emekli	38,10	4,34	20		
	Serbest/Özel sektör	38,73	4,40	44		
İç güdümlü	İşçi	30,76	5,85	42	2,442	0,068
	Memur	27,00	3,79	16		
	Emekli	31,70	5,01	20		
	Serbest/Özel sektör	28,77	7,54	44		
Dış güdümlü	İşçi	34,05	6,23	42	3,14	,028*
	Memur	34,38	5,54	16		
	Emekli	36,60	6,78	20		
	Serbest/Özel sektör	37,82	5,90	44		
Kimlik yönelimleri	İşçi	22,48	6,54	42	4,115	,008*
	Memur	17,13	4,36	16		
	Emekli	19,00	5,51	20		
	Serbest/Özel sektör	21,73	5,98	44		
Kişisel kimlik	İşçi	29,19	4,71	42	1,041	0,377
	Memur	26,88	6,40	16		
	Emekli	29,70	4,64	20		
	Serbest/Özel sektör	28,45	5,54	44		
Toplumsal kimlik	İşçi	16,24	3,60	42	1,529	0,211
	Memur	15,38	3,90	16		
	Emekli	17,80	3,04	20		
	Serbest/Özel sektör	17,05	4,24	44		
Kolektif kimlik	İşçi	16,24	3,60	42	1,529	0,211
	Memur	15,38	3,90	16		
	Emekli	17,80	3,04	20		
	Serbest/Özel sektör	17,05	4,24	44		
Yaşam Doyumu	İşçi	16,24	3,60	42	1,529	0,211
	Memur	15,38	3,90	16		
	Emekli	17,80	3,04	20		
	Serbest/Özel sektör	17,05	4,24	44		

Wilks' Lambda(Λ):2,564; $p:0,001 \leq 0,05$

Kişilerin çalışma durumlarının, bağımlı değişkenler (dindarlık, kişilik yönelimleri, yaşam doyumu) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır (Wilks' Lambda

(Λ):2,564; $p:0,001 \leq 0,05$). Tukey HSD çoklu karşılaştırma analizi sonucuna göre; serbest/özel sektörde çalışan kişilerin kimlik yönelimleri alt boyutu kişisel kimlik ortalama puanları (37,82) ile işçi olarak çalışan kişilerin ortalama puanları (34,05) arasında anlamlı bir farklılık vardır ($F:3,140$; $0,028 \leq 0,05$). Bu bulgu serbest/özel sektör grubunun bireysel kimlik düzeyinin işçi grubununkinden daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Ayrıca işçi olarak çalışan kişilerin toplumsal kimlik ortalama puanları (22,48) ile memur olarak çalışan kişilerin ortalama puanları (17,13) arasında da anlamlı bir farklılık vardır ($F:4,115$; $p:0,008 \leq 0,05$). Bu da işçilerin toplumsal kimlik düzeyinin memurlardan anlamlı olarak daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 20. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile doğum sırası ilişki analizi

Ölçekler	Doğum sıranız	Ort.	S.S.	N	F	p
İç güdümlü	1.sırada	37,47	4,85	38	0,384	0,765
	2.sırada	38,14	4,09	28		
	3.sırada	36,86	5,20	28		
	4. ve üzeri	37,86	4,79	28		
Dış güdümlü	1.sırada	28,42	5,85	38	3,780	,012*
	2.sırada	27,50	4,61	28		
	3.sırada	32,00	7,28	28		
	4. ve üzeri	31,36	6,46	28		
Kimlik yönelimleri						
Kişisel kimlik	1.sırada	35,74	6,07	38	0,598	0,617
	2.sırada	35,43	7,60	28		
	3.sırada	35,14	4,91	28		
	4. ve üzeri	37,21	6,47	28		
Toplumsal kimlik	1.sırada	21,00	5,31	38	0,302	0,824
	2.sırada	20,86	6,39	28		
	3.sırada	20,14	5,68	28		
	4. ve üzeri	21,71	7,54	28		
Kolektif kimlik	1.sırada	29,21	4,39	38	1,000	0,395
	2.sırada	27,36	6,12	28		
	3.sırada	28,50	5,85	28		
	4. ve üzeri	29,57	4,74	28		
Yaşam Doyumu	1.sırada	16,79	4,15	38	0,313	0,816
	2.sırada	17,00	4,11	28		
	3.sırada	16,07	2,94	28		
	4. ve üzeri	16,79	4,00	28		

Wilks' Lambda(Λ):1,061; p:0,391>0,05

Kişilerin doğum sıralarının, dış güdümlü dindarlık boyutu hariç diğer bağımlı değişkenler (dindarlık, kişilik yönelimleri, yaşam doyumu) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur (Wilks' Lambda (Λ):1,061; p:0,391>0,05). Tukey HSD çoklu karşılaştırma analizi sonucuna göre doğum sırası 3 olan kişilerin ortalama dış güdümlü dindarlık puanları (32.08) ile doğum sırası 2 olan kişilerin ortalama puanları arasında (27,50) anlamlı bir ilişki vardır (F:3,780; p:0,012≤0,05). Ailesinde 3. Çocuk olanların dış güdümlü dindarlık puanı, 2. Çocuk olanlardan anlamlı olarak daha yüksektir.

Tablo 21. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile samimi arkadaş ilişki analizi

Ölçekler	Samimi arkadaş	Ort.	S.S.	N	F	p
Dindarlık	1	38,05	4,86	40		
İç güdümlü	2	35,25	4,55	24	2,555	0,059
	3	38,00	4,81	30		
	4 ve üzeri	38,43	4,14	28		
	1	28,80	7,90	40		
Dış güdümlü	2	30,33	5,38	24	1,168	0,325
	3	31,27	4,60	30		
	4 ve üzeri	28,79	5,99	28		
	Kimlik yönelimleri					
Kişisel kimlik	1	34,70	6,87	40	1,419	0,241
	2	36,17	7,22	24		
	3	35,40	5,70	30		
	4 ve üzeri	37,79	4,81	28		
Toplumsal kimlik	1	19,85	6,72	40	2,24	0,087
	2	22,00	5,64	24		
	3	19,60	4,78	30		
	4 ve üzeri	23,00	6,62	28		
Kolektif kimlik	1	27,85	5,43	40	0,521	0,668
	2	29,17	4,97	24		
	3	29,07	5,17	30		
	4 ve üzeri	29,14	5,45	28		
Yaşam Doyumu	1	16,65	3,56	40	3,370	0,021*
	2	14,67	4,46	24		
	3	17,33	4,20	30		
	4 ve üzeri	17,71	2,54	28		

Wilks' Lambda(Λ):1,784; p:0,026 \leq 0,05

Kişilerin samimi arkadaş sayılarının, bağımlı değişkenler (dindarlık, kişilik yönelimleri, yaşam doyumu) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır (Wilks' Lambda (Λ):1,784; p:0,026 \leq 0,05).

Tukey HSD çoklu karşılaştırma analizi sonucuna göre 4 ve üzerinde samimi arkadaşı olan kişilerin ortalama yaşam doyum puanları (17.71) ile 2 tane samimi arkadaşı olan kişilerin ortalama puanları (14.67) arasında anlamlı bir farklılık vardır (F:3,370; p:0,021 \leq 0,05). Yaşam doyumu puanları bakımından 4 ve daha fazla samimi arkadaşı olanların, 2 samimi arkadaşı olanlardan anlamlı olarak daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 22. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile dini eğitim alma durumu ilişki analizi

Ölçekler	Okul dışında dini eğitim	Ort.	S.S.	N	F	p
Dindarlık	Evet	38,15	4,86	78	3,327	0,071
	Hayır	36,55	4,32	44		
İç güdümlü	Evet	29,00	6,09	78	2,736	0,101
	Hayır	30,95	6,58	44		
Kimlik yönelimleri						
Kişisel kimlik	Evet	34,90	5,84	78	5,359	,022*
	Hayır	37,59	6,73	44		
Toplumsal kimlik	Evet	20,38	6,02	78	1,735	0,19
	Hayır	21,91	6,35	44		
Kolektif kimlik	Evet	27,62	5,65	78	10,001	,002*
	Hayır	30,64	3,82	44		
Yaşam Doyumu	Evet	17,05	3,63	78	2,139	0,146
	Hayır	16,00	4,11	44		

Wilks' Lambda(Λ):4,918; p:0,000 \leq 0,05

Katılımcıların okul dışı dini eğitim alma durumlarının, bağımlı değişkenler (dindarlık, kişilik yönelimleri, yaşam doyumu) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır (Wilks' Lambda (Λ):4,918; p:0,000 \leq 0,05). Tukey HSD çoklu karşılaştırma analizi sonucuna göre okul dışında dini eğitim alan kişilerin ortalama kişisel kimlik (34.90) ve ortalama kolektif kimlik puanları (27.62) ile okul dışında dini eğitim almayan kişilerin ortalama kişisel kimlik (37.59) ve ortalama kolektif kimlik puanları (30.64) arasında anlamlı bir ilişki vardır (F:5,359; p:0,022 \leq 0,05; F:10,001; p:0,002 \leq 0,05). Bu bulgu okul dışında dini eğitim almayanların kişisel ve kolektif kimlik puanları bakımından okul dışında dini eğitim alanlardan daha yüksek düzeye sahip oldukları anlamına gelmektedir.

Tablo 23. Dindarlık, Kimlik Yönelimleri ve Yaşama Doyumu ölçekleri ile camiye gitme durumu ilişki analizi

Ölçekler	Camiye/mescide gitme sıklığı	Ort.	S.S.	N	F	p
Dindarlık	Günde 5 vakit giderim	39,23	4,44	26	1,119	0,351
	Günde 3 vakit giderim	37,41	4,45	34		
	Günde 1 vakit giderim	36,67	4,97	18		
	Haftada bir giderim	36,93	4,36	28		
	Ayda bir – iki defa giderim	37,38	5,89	16		
İç güdümlü	Günde 5 vakit giderim	29,69	7,41	26	0,396	0,811
	Günde 3 vakit giderim	28,65	6,30	34		
	Günde 1 vakit giderim	30,00	6,72	18		
	Haftada bir giderim	30,21	5,55	28		
	Ayda bir – iki defa giderim	30,75	5,63	16		
Dış güdümlü	Günde 5 vakit giderim	36,85	6,35	26	0,431	0,786
	Günde 3 vakit giderim	35,00	5,95	34		
	Günde 1 vakit giderim	35,11	6,14	18		
	Haftada bir giderim	36,14	6,81	28		
	Ayda bir – iki defa giderim	36,50	6,51	16		
Kişisel kimlik	Günde 5 vakit giderim	21,62	6,36	26	1,35	0,256
	Günde 3 vakit giderim	19,53	6,06	34		
	Günde 1 vakit giderim	22,67	7,61	18		
	Haftada bir giderim	21,86	6,08	28		
	Ayda bir – iki defa giderim	19,25	3,45	16		
Toplumsal kimlik	Günde 5 vakit giderim	27,62	5,21	26	0,405	0,805
	Günde 3 vakit giderim	28,82	4,09	34		
	Günde 1 vakit giderim	28,67	6,79	18		
	Haftada bir giderim	29,29	5,89	28		
	Ayda bir – iki defa giderim	29,25	4,75	16		
Kolektif kimlik	Günde 5 vakit giderim	16,69	2,84	26	4,431	,002*
	Günde 3 vakit giderim	14,94	3,33	34		
	Günde 1 vakit giderim	18,22	3,66	18		
	Haftada bir giderim	16,43	3,86	28		
	Ayda bir – iki defa giderim	19,00	4,79	16		

Wilks' Lambda(Λ):1,601; p:0,037 \leq 0,05

Kişilerin camiye/mescide gitme sıklıklarının, bağımlı değişkenler (dindarlık, kişilik yönelimleri, yaşam doyumu) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır (Wilks' Lambda (Λ):1,601; p:0,037 \leq 0,05).

Tukey HSD çoklu karşılaştırma analizi sonucuna göre günde 1 vakit camiye/mescide giden kişilerin ortalama yaşam doyum puanları (18,22) ile günde 3 vakit camiye/mescide giden kişilerin ortalama puanları (14,94) arasında; ayda bir/iki defa camiye/mescide gidenlerin ortalama yaşam doyumu puanları (19) ile günde 3 vakit camiye/mescide gidenlerin ortalama yaşam doyumu puanları arasında (14,94) anlamlı bir farklılık vardır (F:4,431; p:0,002≤0,05)

Tablo 24. Değişkenlere ait betimsel istatistikler

	Ort.	S.S.
İslami Dindarlık Ölçeği	67,28	7,66
Kimlik Ölçeği	85,51	13,71
Yaşam Doyumu Ölçeği	16,67	3,83
Yaş	40,02	11,93
Eğitim düzeyi	4,84	1,39
Annenizin eğitim düzeyi	2,82	1,24
Babanızın eğitim düzeyi	3,75	1,34
Kardeş sayısı	4,39	2,65
Doğum sıranız	2,62	1,69
Samimi arkadaş	2,62	1,67
Aylık gelir	3106,56	1488,56
Oruç ile ilgili düşünce düzeyi?	4,25	0,97
Camiye/mescide gitme sıklığı	2,79	1,36

Dindarlık, Kimlik, yaşam doyumu ölçeklerini ve diğer sosyo demografik değişkenlerin ağırlıklı ortalama ve standart sapma değerleri görülmektedir (Tablo 24).

Tablo 25. Model Analiz ve Katsayılar Tablosu

Model Özeti					
Model	R	R ²	Adjusted R ²	S.H.	Durbin-Watson
1	,479 ^a	,229	,144	7,083	1,810

Bu tablodaki R² değeri oluşturulan denklemin tahmin gücünü göstermektedir. Modelin tahmin gücü %23'tür.

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	p
	Regression	1627,365	12	135,614	2,703	,003
1	Residual	5469,159	109	50,176		
	Total	7096,525	121			

Modelde $p:0,003 \leq 0,05$ olduğu için oluşturulan modelin anlamlı bir regresyon modeli olduğu görülmektedir. İslami dindarlık ölçeğini açıklamada önemli olan açıklayıcı değişkenler katsayılar tablosunda yer almaktadır.

		Katsayılar				
Model		Standartlaştırılmış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar	t	p
		B	S.H.	Beta		
1	Sabit	61,698	8,442		7,309	,000
	Kimlik Ölçeği	,124	,049	,223	2,537	,013
	Yaşam Doyumu Ölçeği	-,007	,181	-,004	-,040	,968
	Yaş	,116	,067	,181	1,738	,085
	Eğitim düzeyi	-,914	,525	-,165	-1,742	,084
	Anne eğitim düzeyi	,522	,647	,084	,807	,421
	Baba eğitim düzeyi	-,737	,599	-,129	-1,229	,222
	Kardeş sayısı	,519	,355	,179	1,461	,147
	Doğum sıranız	-,168	,588	-,037	-,286	,775
	Samimi arkadaş	,131	,410	,028	,319	,751
	Aylık maaş	,000	,000	-,082	-,916	,362
	Oruç tutumu	-1,516	,725	-,193	-2,092	,039
	Camiye/mescide gitme sıklığı	,613	,529	,109	1,160	,249

Modelde İşlami dindarlık ölçeğinin değişimini, kimlik ölçeği ve oruç tutum düzeyi %23 oranında açıklamaktadır. İşlami dindarlık ölçeğini açıklamada bu değişkenler önemli etkiye sahiptir ($p \leq 0,05$). Yaşam doyumu ve diğer sosyo-demografik değişkenler, İşlami dindarlık ölçeğini açıklamada önemli etkiye sahip değildir ($p > 0,05$).

İşlami dindarlık ölçeğinin yordanmasında kimlik ölçeğinin pozitif katkısı; oruç tutumunun ise negatif yönde katkısı vardır.

Tablo 26. Model Analiz ve Katsayılar Tablosu

Model Özeti					
Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	S.H.	Durbin Watson
1	,374 ^a	,140	,045	3,742	2,041

Bu tablodaki R² değeri oluşturulan denklemin tahmin gücünü göstermektedir. Modelin tahmin gücü %14'tür.

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	p
	Regression	248,752	12	20,729	1,481	,142
1	Residual	1526,133	109	14,001		
	Total	1774,885	121			

Modelde $p:0,142 > 0,05$ olduğu için oluşturulan regresyon modelinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Yaşam doyumu ölçeğini açıklamada açıklayıcı değişkenler etkili bulunmamıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu bölümde, ibadetini gerçekleştirmek amacıyla camiye ya da mescide giden bireylerde dindarlık, yaşam doyumu ve kimlik yönelimleri (bireysel, toplumsal ve kolektif kimlik yönelimi) arasındaki ilişkileri inceleyen bu araştırmadan elde edilen bulgular ilgili yazın ışığında tartışılmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre iç güdümlü (içselleştirilmiş) dindarlık boyutu ile kişisel kimlik, toplumsal kimlik ve yaşam doyumu arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki vardır. Pozitif psikoloji yaklaşımının, dinin bireylerde yaşam doyumunu ve mutluluk düzeyini artırdığı yöndeki öngörülerıyla (Gürses, 2010) tutarlı olarak, araştırmada iç güdümlü dindarlık düzeyinin artışıyla yaşam doyumunun da arttığı görülmüştür. Bu bulgu Bilgin'in (2007) tespitleriyle de tutarlı olup beklentiye uygundur. Türkkan'ın (2011) işaret ettiği gibi toplumsal bir olgu olan din ile kimlik kavramları ilişkili bulunmuştur. Ancak dinin genel olarak toplumsal ve özellikle kolektif kimlik düzeyiyle olumlu ilişkisi beklenirken kolektif kimlik ile anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Burada dindarlık düzeyinin insanları bir kimlikte bir araya getirmede, onlarda ortak bir duygu yaratmada yetersiz kaldığı yorumu yapılabilir. Bunun nedenleri arasında küçük yaştan itibaren alınan din eğitiminin bilgi ve deneyimi yüksek, insanları etkileme yeteneğine sahip, bireyleri kaynaştırıcı özelliklere sahip olmayan kişilerden alınması, büyük bir kentte yaşamının getirdiği yoğunluğun insanları bireyci bir yapıya doğru yönlendirmesi, ibadet için camiye gidenlerin oradaki diğerleriyle iletişim azlığı, zamanın değerli olduğu bir ortamda başkalarına vakit ayıramama gibi değişkenlerin etkili olduğu düşünülmektedir. İç güdümlü dindarlık üzerinde etkili olan diğer değişkenlerin eğitim düzeyi, anne ve baba eğitim düzeyi olduğu görülmüştür. Ortaokul mezunlarının iç güdümlü dindarlık düzeyleri ilkokul mezunlarından, lise mezunlarının iç güdümlü dindarlık düzeyinin ise üniversite mezunlarının düzeylerinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ortaokul mezunu annelerin çocuklarının iç güdümlü dindarlık ortalama puanlarının, lise mezunu annelerin çocuklarının ortalama puanlarından daha yüksek olduğu; okur-yazar babaların çocuklarının iç güdümlü dindarlık ortalama puanları, babaları lise mezunu olanlarından anlamlı olarak daha yüksektir.

Dış güdümlü dindarlık ile sadece toplumsal kimlikle olumlu ilişkili bulunmuştur. Bu beklenen bir sonuçtur. Peker'in (2000) belirttiği gibi toplumsal bağlamda etkisi görülen hatta bireyin tüm yaşamsal davranışlarını etkileyebilen önemli kavramlardan biri de dindir. Toplumsal yaşamı, kültürü ve toplumsal normları biçimlendiren bir olgunun toplumsal kimlikle olumlu ilişkisi literatürle (Certel, 2011) de uygunluk içindedir. Dış güdümlülerin dini, daha çok ilerideki hedeflerine ulaşmada bir araç olarak görmesinden (Hökelekli, 2012) dolayı, bireysel ve kolektif kimlikle ilişkili olmadığı bulgusu da şaşırtıcı değildir. Amaçlara ulaşmak için toplumsal ilişkiler önemlidir ve dindar görünmenin çıkar sağladığı bir bağlamda bu tür kişiler daha etkin görünmek isteyeceklerdir. Diğer yandan dış güdümlü dindarlık düzeyinin yaşa göre değiştiği, 35-51 yaş grubunun dış güdümlü dindarlık düzeyinin 17-34 yaş grubununkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu değişkene etki eden diğer etmenler ise bireyin eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi ve kardeş sayısıdır. Dış güdümlü dindarlık düzeyleri bakımından okuryazar olanların okuma yazması olmayanlardan, lise mezunlarının üniversite mezunlarından, ortaokul mezunlarının üniversite mezunlarından anlamlı olarak daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Okuryazar annelerin çocuklarının dış güdümlü dindarlık ortalama puanlarının, ortaokul ve lise mezunu annelerin çocuklarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, dıştan güdümlülük boyutunda 7 ve üzerinde kardeşi olanların, 1-2 kardeşi olanlardan daha yüksek puana sahip oldukları tespit edilmiştir. Ailesinde üçüncü çocuk olanların dış güdümlü dindarlık puanı, ikinci çocuk olanlardan anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Regresyon çözümlemesi sonuçlarına göre, dindarlık düzeyini ele alınan değişkenlerden sadece kimlik ölçeği ve oruç tutum düzeyi yordamaktadır. Dindarlık düzeyinin yordanmasında kimlik ölçeğinden elde edilen puanların olumlu katkısı; oruç tutmaya yönelik tutumun ise olumsuz bir etkisi söz konusudur.

Korelasyon çözümlemesi sonucuna göre kişisel kimlik ile yaşam doyumu arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yani bireysel düzeydeki kimliğine önem verme düzeyi arttıkça bireylerin yaşam doyumu düzeyleri de artmaktadır. Bu bulgu daha çok toplulukçu olarak bilinen kültürel yapımızla uyumlu değildir.

Bunun nedenleri hakkında düşündüğümüzde ülkemizin en gelişmiş şehri olan ve en karmaşık toplumsal yapısına sahip olan İstanbul'da yaşamının insanları gelenekçilikten ve toplulukçuluktan uzaklaştırdığı, daha iyi yaşamsal koşullarda yaşayabilmek için insanları bireysel olarak çaba göstermeye yönelttiği, toplumsal ilişkilerin önemli konumunu ekonomik ilişkilere bıraktığı yorumu yapılabilir. Toplumsal kimlik düzeyi bakımından aylık geliri aslında düşük olanların (2001-3500 TL) kendilerinden geliri daha az (1000-2000 TL) ve geliri daha çok (3500TL ve üzerinde) olanlardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Sosyo-ekonomik düzeyle ilgili bir diğer durum da mesleklerle ilişkilidir. Serbest/özel sektör grubunun bireysel kimlik düzeyi işçi grubununkinden daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca işçi olarak çalışan kişilerin toplumsal kimlik düzeyleri memurlardan daha yüksektir. Bulgular Sezer'in (2010) sosyo-ekonomik konuyla ilgili bulgularıyla kısmen uyumaktadır. Toplumsal yapıda serbest meslek sahibi olanların gelirleriyle orantılı olarak toplumsal bağlamda düşük ücretlerle çalışan işçilerden daha yüksek toplumsal kimlik düzeyine sahip olması beklenebilecek bir sonuçtur.

Bir diğer bulgu okul dışında dini eğitim almayanların kişisel ve kolektif kimlik puanları bakımından okul dışında dini eğitim alanlardan daha yüksek düzeye sahip olduklarıdır. Bulgu kimlik duygusunda eğitimin önemini vurgulayan Hardie'nin (2009) görüşleriyle kısmen tutarlılık içindedir.

Bağımlı değişken olarak ele alınan değişkenlerden biri de yaşam doyumdur. Her ne kadar regresyon çözümlemesi sonucu anlamlı bir neden-sonuç ilişkisi olan bir değişken olmadığını da gösterse, demografik değişkenler temelinde oluşturulan gruplar arasında yaşam doyumu düzeyinin farklılaştığı görülmüştür.

Güler'in (2015) yaşam doyumu üzerinde aile ortamının, diğer yaşamsal alanlardaki davranışların ve arkadaşlar gibi yakın ilişkilerinin etkili etmenler olduğu bilgisiyle tutarlı olarak elde edilen bulgular şöyledir. Okur-yazar annelerin çocuklarının ortalama yaşam doyumu puanları okuma yazması olmayan annelerin çocuklarının ortalamasından anlamlı olarak yüksek görülmüştür.

Dört ve daha fazla yakın arkadaşı olanların, iki arkadaşı olanlardan anlamlı olarak daha yüksek yaşam doyumuna sahip olduğu bulunmuştur. Flanagan'ın (1978) araştırmasında belirttiği gibi yakın arkadaşlıklar yaşam doyumunu olumlu etkilemektedir. Ek olarak, günde bir vakit camiye gidenlerin ortalama yaşam doyum puanları günde üç vakit gidenlerinkinden, ayda bir/iki defa camiye/mescide gidenlerin ortalama yaşam doyum puanları da günde üç vakit camiye/mescide gidenlerin ortalamasından yüksek bulunmuştur. Bu da cami ortamının gerek dış temizliği, görünümü gibi fiziksel bakımdan ve bireylerin aldıkları manevi haz bakımından önemine işaret etmektedir.

Bu kapsamda günde üç vakit gidenlerin ibadet mekanlarının kutsal atmosferine uygun olarak fiziksel düzenlemelerini yetersiz algılamasından, tatmin olacak düzeyde bir toplumsallık yaşayamamasından ya da çeşitli nedenlerle camiye az gidenlerin diğer bağlamlardan yüksek doyum algıladıkları değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Acar Araşan, B. N. (2010). *Akademisyenlerde Yaşam Doyumu İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Akyüz Ünlü, B. (2014). *Kadınların Kariyer Engelleri ile Kariyer Tatmini ve Yaşam Doyumu İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Burdur.

Arslan, H. (2011). *Dindarlık Boyutları, Alguları ve Uygulamaları*, Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi ISSN: 1308-6944 Hikmet Yurdu, Ocak-Haziran 2011, Yıl: 4, C: 4, Sayı: 7, ss. 39 – 61.

Aslan, A.(2014). *Ortaöğretim Gençliğinin Kimlik Oluşumunda Aile, Din ve Medyanın Etkileri (Çarşamba Örneği)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Aslan, S. (2013). *Toplumsal Gruplara Üye Olan ve Olmayan Gençlerde Kimlik Yönelimi, Toplumsal Karşılaştırma, Arkadaşlara Bağlılık ve Grupla Bütünleşme*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aşan Ö. ve Erenler E. (2008). *İş Tatmini ve Yaşam Tatmini İlişkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 13, S. 2, s.203-216.

Aşkın, M. (2007). *Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler*, (Atatürk Üniversitesi) Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, 2007, 213-220.

Aydın, K. (2004). *Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri Ve Tükenmişliği Etkileyen Bazı Faktörlerin İncelenmesi Aksaray İl Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ayten, A. (2014). *Erdeme Dönüş: Psikoloji ve Mutluluk Yolu*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Balat, G. U. ve Akman, B. (2004). *Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Lise Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin İncelenmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, 175-183.

Balkaya, A. ve Ceyhan, E., (2007), *Lise Öğrencilerinin Kimlik Duygusu Kazanım Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 433-446.

Batan, S. N. (2016). *Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dini Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Baykoçak, C. (2002). *Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Mesleki Sorunları Ve Tükenmişlik Düzeyleri (Bursa İli Uygulaması)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, (Çev. V. S. Öğütle), Paradigma Yayınları, İstanbul.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, İzmir.

Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Can, G. (1990), *Lise Öğrencilerinin Benlik Tasarımlarını Etkileyen Etmenler*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Certel, H. (2011). *Din Psikolojisi*, Tuğra Ofset, Isparta.

Çayabatmaz, E. (2016). *Kur'an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği Denemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Demir, İ. (2009). *Gençlerin Kimlik Statülerinin Kültürel Karşılaştırması: İstanbul-Nusaybin Örneği*, Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 3, 129-136.

Dingiltepe, T. (2009). *Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeyleri ile Yaşam Kalite Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Fromm, E. (2015). *Psikanaliz ve Din*, (Çev. E. Erten), Say Kitapları, İstanbul
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*, (Hazırlayan: C. Güzel, H. Özel), Ayraç Yayınları, Ankara.
- Gordon W. A. (2005). *Birey ve Dini*, (Çev. B. Sambur), Elis Yayınları, Ankara.
- Göcen, G. (2013). *Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma*, Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 13, 97-130.
- Gökçakan, N., Gökçakan, Z., Yılmaz, E., Şimşek, V., (2001). *VI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bildiri Özetleri*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Güler Aydın, Ö. (2011). *Yaşamı Sürdürmede Dini İnancın Rolü*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güler, K. (2015). *Beden İmajının Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumu Ve Umutsuzluk Üzerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gümüş, H. (2006). *Farklı Mesleklerde Çalışanların İş ve Yaşam Doyumlarının Tükenmişlik Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Günay, Ü. (2006). *Dindarlığın Sosyolojisi*, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi, (Hazırlayan: Ünver Günay ve Celaleddin Çelik), Adana.
- Günay, Ü. (2012). *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve Kişilik*, Emin Yayınları, Bursa.
- Güvenç, B. (2008). *Türk Kimliği*, Boyut Matbaacılık, İstanbul.
- Hortaçsu, N. (2007). *Ben Biz Siz Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*, İmge Yayınları, Ankara.
- Hökelekli, H. (2012). *Din Psikolojisine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul.

Hökelekli, Hayati, (2005). *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Karaca, F. (2001). *Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu*, EKEV Akademi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, Ankara, 187-2001.

Kartal, B. (2016). *Günlük Yaşamda Dindarlığın Psiko-Sosyal Sonuçları*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, Y. (2007). *Kimlikler Yeniden Dağıtılırken: Millî Kimlikler*, Kürenin Halleri, (Hazırlayan: Yaşar Kaya), Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.

Kayıklık, H. (2011). *Din Psikolojisi*, Karahan Kitabevi, Adana.

Kaynak, İ. H. (2012). *İnsanın Anlam Arayışında Din ve Mit'lerin Rolü*, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Batman, 673-682.

Köknel, Ö. (2001). *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul.

Köse, A. ve A. Ayten. (2012). *Din Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Kurt, A. (2009). *Dindarlığı Etkileyen Faktörler*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2, Bursa, 1-26

Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din: Dindarlık ve Kişilik Özellikleri Üzerine Bir Araştırma*, DEM Yayınları, İstanbul.

Mehmedoğlu, A. U. (2006). *Klasik Kuramlar ve Modern Araştırmalar Bağlamında Dindarlık ve Kişilik, Dindarlığın Sosyo- Psikolojisi* (Hazırlayan: Çelik, C. ve Günay Ünver), Karahan Kitabevi, Adana, 259- 287.

Özbek, M. (2016). *Evli Bireylerde Yaşam Doyumu ve Psikolojik İyi Oluşlarının Çeşitli Değişkenlerle İncelenmesi*, Yüksek Lisans, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özgen, F. (2012). *Ç.O.M.Ü Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu, Çanakkale.

Özkan, O. (2016). *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Öztürk, C. ve Şanlı, D. (2007), *Annelerin Eğitim Durumunun Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi*, Ege Pediatri Bülteni, Cilt: 14, Sayı: 3, 145-150.

Öztürk, Eyüp Ensar. (2013). *İyimserlik ve Dindarlık*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Perşembe, E. (2005). *Almanya'da Türk Kimliği, Din ve Entegrasyon*, Araştırma Yayınları, Ankara.

Sambur, B. (2007). *İslam'ın Aktüel Değeri*, Katkı Yayınları, Ankara.

Sezer, Ö. (2010), *Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi*, Yüzüncü Yıl Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı:1, 1-19.

Şahin, F. T. ve Özyürek, A. (2008). *5-6 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Demografik Özelliklerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi*, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6 (3), 395-414.

Şahin, Ş. (2008). *Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Tükenmişlik ve Yaşam Doyumu Düzeyleri*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Taş, K. (2010). *Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, Elazığ, 47-62.

Türkkan, Z. (2011). *Kimliğin Oluşumunda ve Korunmasında Dinin Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Volkan, V. D. (2007). *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Everest Yayınları.

Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din*, Karahan Kitabevi, Adana:

Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana.

Yapıcı, A. (2012). *Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1-34

Yavuzer, H. (2007). *Ana Baba ve Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yetim, Ü. (1991). *Kişisel Projelerin Organizasyonu ve Örüntüsü Açısından Yaşam Doyumu*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yetim, Ü. (2001). *Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Yıldız, S. (2007). *Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği*, Milli Folklor, Cilt: 19, Sayı: 74, 9-16.

Yılmaz, H. (2014). *Dindarlık, Dinsellik, Dünyevilik*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul.